Joseph-Maria Bochenski

MANUAL de ÎNȚELEPCIUNE pentru OAMENII de RÂND

LIMES

JOSEPH-MARIA BOCHENSKI
MANUAL DE ÎNȚELEPCIUNE
PENTRU OAMENII DE RÂND

Joseph-Maria BOCHENSKI s-a născut la 30 august 1902, în localitatea Czuszov (Polonia centrală). Tatăl său a fost doctor în ştiinţe economice, proprietar funciar şi industrial, iar mama provenea dintr-o familie nobiliară (contesă, n. Dunin-Borkowska). A urmat studiile liceale la Lvov, apoi a făcut studii juridice la Universitatea din Lvov, studii economice şi sociologice la Universitatea din Poznan, studii filosofice la Poznan şi la Universitatea din Fribourg (Elveţia) şi studii teologice la Universitatea „Sfântul Thomas" din Roma. A fost doctor în litere (filosofie, istoria filosofiei şi pedagogie), doctor în teologie şi doctor *honoris causa* al Universităţii „Notre Dame" din Indianapolis, SUA. A fost profesor de logică, de filosofie şi de istoria filosofiei la diferite universităţi din Cracovia, Roma, Fribourg, Indianapolis, Los Angeles, Kansas, Pitsburgh, Alberta at Edmonton. A fost, de asemenea, decan şi rector al Universităţii din Fribourg. Din anii '40 până la moartea sa, care a survenit la 8 februarie 1995, a trăit în Elveţia. Convertit la creştinism în timpul studiilor sale teologice (a intrat în ordinul dominicanilor), Părintele Bochenski a fost o personalitate copleşitoare. Este autorul a peste treizeci de volume de istoria filosofiei şi logică dar a publicat şi o serie întreagă de lucrări de critică a comunismului fiind, în acest sens un sovietolog reputat, director al Institutului „Ost-Kolleg" dinKoln.

Manual de înţelepciune pentru oamenii de rând este o lucrare târzie - a fost scrisă la 90 de ani - care demonstrează, urmând o logică strictă şi suplă în acelaşi timp, că merită să facem eforturi pentru a trăi o viaţă îndelungată şi fericită, chiar dacă „deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune".

JOSEPH-MARIA BOCHENSKI

MANUAL DE ÎNȚELEPCIUNE PENTRU OAMENII DE RÂND

Argument: VASILE IGNA
Prefaţă: KORNELIUS POLITZKI
Postfaţă: EDWARD SWIDERSKI
Traducere: MIRCEA PETEAN
EDITURA LIMES Cluj-Napoca, 2003

Editor: MIRCEA PETEAN
Coperta: CRISTIAN CHEŞUŢ
Lector: VOICHIŢA-MARIA SASU

© Kornelius Politzky, 1995
Prima ediție în poloneză
Podrecznik Madrosci, Philed Krakow, 1994
© Editura Limes, 2003
pentru limba română
Str. Snagov, 3/19
3400 Cluj-Napoca
Tel/fax: 0264/544109; 0723/194022
Email: edituralimes@yahoo.com
ISBN 973-7907-14-0

CUPRINS

ARGUMENT.....3
PREFAȚĂ.....4
CUVÂNT ÎNAINTE.....6
INTRODUCERE.....7
A. PRINCIPII FUNDAMENTALE.....8
1. Prima lege.....9
2. Primatul vieții.....9
3. Plăcerea şi sensul vieții.....11
4. Autonomia.....13
5. Prudența.....15
6. Moderația.....18
7. Tăria.....20
8. Obiectivitatea.....21
B. REGULI DE COMPORTARE FAȚĂ DE APROAPELE.....22
9. Principiul fundamental.....22
10. Circumspecția.....23
11. Problemele celorlalți.....25
12. Discreția.....26
13. Distanța.....27
14. Simpatia.....27
15. Fidelitatea.....30
16. Solidaritatea.....31
C. MORALĂ, ETICĂ ŞI ÎNȚELEPCIUNE.....33
I. Morala.....33
II. Etica.....35
III. Înțelepciunea.....36
IV. Morală şi înțelepciune.....38
V. Morala religioasă.....39
APENDICE.....42
TABLA DE LEGI.....42
TABLA METATEOREMELOR.....44
POSTFAȚĂ.....45

ARGUMENT

Când într-o după-amiază caniculară de iunie 2003, în salonul Q 112, de la etajul al XVI-lea al Spitalului Universitar din Berna, a intrat Părintele Kornelius Politzki, ținând o cărțulie în mână, am avut impresia că e vorba despre unul dintre

numeroşii „misionari" în căutare de prozeliţi, atât de frecvent întâlniţi în spitalele din toată lumea.

Dar cartea pe care mi-o aducea Părintele Kornelius - pe care nu-l văzusem niciodată până atunci - nu era nici de rugăciuni, nici una propovăduind cine ştie ce credinţă, mai mult sau mai puţin ezoterică.

Am citit-o pe nerăsuflate în aceeaşi seară, în ediţia sa franceză, urmând altor traduceri europene.

Autorul, Joseph-Maria Bochenski, vestit profesor de filosofie, elveţian de origine poloneză, fost rector şi decan al celebrei universităţi din Fribourg, mi s-a revelat dintr-odată în toată complexitatea gândirii sale. O complexitate, as zice, de o infinită simplitate şi coerenţă.

Căci Manualul *său cuprinde o suită de reguli, „porunci" şi norme ce sunt, mai degrabă, poveţele unui bătrân care, văzând şi învăţând multe, încearcă să înveţe pe alţii. E o mare generozitate în această carte, o pedagogie subtilă care e expresia unei depline libertăţi interioare.*

Profesorul Bochenski este un om care gândeşte liber, pe deplin detaşat de prejudecăţi, preluând din patrimoniul filosofiei universale şi din morala creştină acele reguli care, îndemnând pe om să fie înţelept, îl pot ajuta sa fie fericit. Ori, mai puţin nefericit.

Grija principală a acestei cărţi este de a nu fi, cu orice preţ, originală, ci de a fi utilă. Să-ţi ofere, cu alte cuvinte, o hrană care te ajută să trăieşti, să creşti şi să te dezvolţi normal. O hrană pentru suflet, pentru ca sufletul să fie liniştit şi împăcat cu sine însuşi.

Absenţa spiritului moralizator, rudimentar şi agresiv, extrema simplitate cu care sunt formulate „regulile de înţelepciune", le fac pe acestea repede înţelese şi asumate.

Din acest punct de vedere Manualul *nu este, probabil, o carte care „vindecă", dor e, cu certitudine, o carte care ne învaţă să fim înţelepţi. Adică să trăim în acord cu natura noastră profundă, să nu ne falsificăm cu bună ştiinţă, să nu ne amăgim, să nu ne îndepărtăm prea mult de esenţă.*

Pendulând între un scepticism „luminat" şi un epicureism temperat de „înţelepciune", Manualul *profesorului Bochenski e o „carte de căpătâi" ce ne îndeamnă să ne conducem viaţa cu prudenţă şi permanentă grijă, dar să ne bucurăm de ea ca de singurul dar ce ne-a fost dat.*

Vasile Igna, Berna, 22 iunie 2003

PREFAŢĂ

După cinci ani de la moartea Părintelui I J. M. Bochenski, foştii săi studenţi ţin să-i mulţumească profesorului lor de filosofie, care a fost de asemenea rector şi decan al Universităţi din Fribourg; ei doresc să-şi manifeste astfel recunoştinţa editând această carte.

În arhiva Părintelui Bochenski, am găsit o încercare de traducere a prezentei lucrări şi ne-am gândit s-o punem la punct în vederea editării ei în limba franceză.

Această cărticică intitulată Manual de înţelepciune pentru oamenii de rând *este o lucrare interesantă şi provocatoare în egală măsură. Părintele Bochenski a scris-o iniţial în poloneză. A fost un mare succes editorial, drept urmare prima ediţie s-a epuizat rapid. Acest text, care a sedus o bună parte a inteligheţiei poloneze, nu a fost, din păcate, acceptat de către teologi, în Polonia, acest opuscul a fost deja reeditat de patru ori.*

El este scris în acelaşi spirit filosofic ca Meditaţiile *lui Marc Aureliu,* Aforismele *lui Schopenhauer sau* Despre fericire, *de Epicur.*

Este o lucrare pur filosofică iar nu teologică.

Nu trebuie să confundăm teologia morală şi etica cu regulile de viaţă care se găsesc în această carte.

În ultima parte a lucrării găsim distincţiile metodologice dintre înţelepciune, morală, etică şi teologie.

Pentru Părintele Bochenski, înţelepciunea este o ştiinţă aparte. Nu trebuie să o amestecăm cu teologia morală creştină. Mai mult, nu trebuie să ne gândim că înţelepciunea este etica privată a lui Bochenski. De altfel, înaintea morţii sale, el începuse să pregătească un document intitulat Manualul înţelepciunii Evangheliei, *dar din păcate n-a reuşit să-l termine.*

Părintele Bochenski a spus întotdeauna că nu trebuie privit ca un „guru". În Manualul de înţelepciune pentru oamenii de rând se *găsesc reguli practice de viaţă, aceleaşi reguli ca la alţi filosofi, poate însă mai bine ordonate şi mai ales sistematizate.*

Părintele Bochenski era maestrul lucrărilor de mici dimensiuni care ne dau esenţa problemelor în doar câteva pagini.

Care este scopul practic al acestei carp? Cred că aceasta poate £ un ajutor în ceea ce priveşte educaţia. Trebuie să progresezi în viaţă şi pentru aceasta este necesar să începi pas cu pas, de la reguli foarte simple şi raionale.

Există mulţi oameni care se simt pierduţi în viaţă. Ei nu mai sunt credincioşi şi gândesc că morala este un domeniu rezervat Bisericii. Consultă psihologi sau psihiatri şi găsesc la ei aceleaşi reguli ale înţelepciunii veşnice expuse în această carte.

Nu e uşor să trăieşti cu înţelepciune dar în cele din urmă te simţi mai fericit astfel.

Regulile din această carte se situează între egoismul pozitiv (sănătos) şi dragostea de sine.

Părintele Bochenski a scris acest manual la vârsta de 90 de ani. Profesorul Guido Küng a fost cel dintâi care, cu prilejul simpozionului dedicat aniversării celor 80 de ani de viaţă ai lui Bochenski, i-a cerut Părintelui Bochenski să-şi expună vederile referitoare la subiectul înţelepciunii. Acesta a ezitat îndelung căci interesul său pentru filosofia practică era foarte mic, preferând mai degrabă filosofia ştiinţifică. Totuşi, atunci când membrii seminarului filosofic polonez din Fribourg i-au spus că marii filosofi analitici scriseseră şi despre problemele înţelepciunii, el a început imediat să lucreze la al său Manual de înţelepciune pentru oamenii de rând.

Într-adevăr, Părintele Bochenski este, înainte de toate, un filosof analitic, prieten cu Carnap, Quine, Church, Tarski, Chisholm, Popper, Russell. Însă el este şi un filosof universal care i-a cunoscut personal pe Sartre, Jaspers, Gadamer, Ingarden, Eliade, Levinas, Maritain. Bochenski credea că, în diferite perioade ale vieţii, trebuie să ştii să-ţi schimbi interesele ştiinţifice şi pasiunile, ca să-ţi recapeţi prospeţimea de spirit. Acesta a fost cazul lui însuşi căci spiritul său a rămas vioi până în ultimele clipe ale vieţii.

Părintele Bochenski crede că există posibilitatea de a crea o nouă ştiinţă care să abordeze problema înţelepciunii.

Această ştiinţă ar â o tehnologie a vieţii sănătoase. Ea s-ar putea servi de rezultatele altor ştiinţe, precum psihologia, sociologia, teoria deciziilor, filosofia, literatura, culegerile de proverbe etc. Întotdeauna, şi cu precădere la volanul maşinii sale, el a iubit viteza; a pilotat chiar şi avioane. Acest gen de activitate este destul de

simptomatic pentru personalitatea sa; într-adevăr, când circuli cu mare viteză, ai nevoie de reflexe pentru a putea efectua rapid o sinteză.

Părintele Bochenski şi-a dăruit corpul ştiinţei. El era un creştin cu un orizont infinit de gânduri şi de curaj.

Părintele Bochenski a fost un om foarte competent; el cunoştea viaţa nu numai din punct de vedere teoretic, ci şi din punct de vedere practic.

Kornelius Politzki
Pensier, mai 2000

CUVÂNT ÎNAINTE

Veţi găsi în acest manual câteva precepte ale înţelepciunii pe care le-am deprins de la vechii înţelepţi în cursul lungii mele vieţi. Nu este vorba decât de o alegere din vastul ansamblu de legi de acest fel. Au fost reţinute doar regulile cele mai generale, nefăcându-se nici o menţiune la preceptele particulare, privind, de pildă, comerţul, iubirea, politica şi războiul. Numeroasele principii care se aplică persoanelor aflate în poziţii diriguitoare nu şi-au găsit nici ele locul aici.

Există un mare număr de lucrări de acest gen, fără a vorbi despre sistemele morale care de obicei conţin multe precepte sapienţiale. Este suficient să amintim culegerile de proverbe, diversele cărţi de „înţelepciune" cuprinse în Biblie, precum şi literatura ascetică a marilor religii care oferă numeroase alte exemple. Să-i menţionăm doar pe Cicero, Epictet, Marc Aureliu, La Fontaine şi Kipling. În cursul istoriei noastre europene s-a depus un mare efort în elaborarea regulilor înţelepciunii, în alte părţi, în alte culturi, s-a întâmplat la fel. Acest efort este urmat astăzi de o jumătate de duzină de discipline ştiinţifice.

A vrea să produci, în aceste condiţii, o operă originală, ar însemna, desigur, să dai dovadă de o curioasă neînţelegere. Ceea ce public eu aici, nu sunt deci propriile mele gânduri, ci acelea ale înţelepţilor de odinioară. Urmând exemplul lui Wittgenstein, nu citez, în principiu, pe nimeni cu excepţia, ici-colo, câte unui poet căruia îi datorez o expresie deosebit de atrăgătoare, în acelaşi timp, se cuvine să spun că sursele din care mi-am împrumutat referinţele sunt înainte de toate greceşti: Aristotel, stoicii, Epicur.

Această mărturisire ridică o problemă. O înţelepciune atât de unilateral grecească ar putea tinde la universalitate? Mulţi contemporani, partizani ai unui pluralism foarte popular astăzi, vor nega acest lucru. În ceea ce mă priveşte, dacă vom numi „înţelepciune" şi morala religioasă, preceptele enumerate aici nu formează singura înţelepciune universală. În schimb, dacă vom distinge înţelepciunea de morala religioasă, înclin să consider susnumitul pluralism drept fals. Găsesc că pretutindeni omul are aceleaşi caracteristici şi aceleaşi temelii şi că înţelepţii greci au înţeles cel mai bine această idee.

Voi fi întrebat, poate, de ce am compus acest manual şi de ce îl public? Ei bine, l-am redactat în primul rând pentru mine. Voiam să ştiu ce este înţelepciunea acestei lumi. Expozeurile clasice nu mă mulţumeau deloc. În general, sunt prea puţin sistematice (ceea ce este de înţeles deoarece n-au fost

redactate de oameni de ştiinţă ci de profeţi şi de scriitori). Pe de altă parte, toate, cu câteva excepţii (Epictet), sunt prolixe. În fine, descopăr într-însele, de regulă, o confuzie între înţelepciune, morală şi etică.

Publicând un manual de înţelepciune, mă expun acuzaţiei de a preda imoralitatea şi de a corupe tineretul. În fond, înţelepciunea expusă în aceste pagini este foarte diferită de morala creştină tradiţională. Voi răspunde acestei acuzaţii - lăsând la o parte faptul că multe legi ale înţelepciunii sunt identice cu cele ale moralei - spunând că aici este vorba despre înţelepciunea acestei lumi, filosofică, despre care Sfântul Pavel a scris (I Cor. 1, 20): „Oare n-a arătat Dumnezeu drept nebună înţelepciunea lumii acesteia?" şi că invers, „cuvântul crucii nebunie este" - în ochii păgânilor (ib. v. 18). În ceea ce mă priveşte, sunt creştin, profesez aşadar nebunia evanghelică şi nu îmi propun deloc să recomand înţelepciunea acestei lumi.

Dar atunci, de ce să public această carte? Pentru că, din faptul că profesăm o anumită credinţă, nu rezultă că trebuie să le ignorăm pe celelalte. Dimpotrivă, cel ce se leapădă de o credinţă ar trebui să ştie ce respinge, ce este doctrina pe care nu o vrea. Ori, mie mi se pare că mulţi creştini îşi fac iluzii cu privire la acest subiect şi trăiesc după principiul „a împăca şi capra şi varza". Vreau să-i provoc să gândească, ceea ce ţine de datoriile fundamentale ale filosofului. Această mică lucrare este o carte provocatoare.

Pe de altă parte, mi se va aduce obiecţia, poate, că vreau să par un înţelept. A-ceastă obiecţie mă pândeşte cu atât mai mult cu cât, în bunătatea lor, câţiva prieteni mi-au atribuit acest titlu. Aş vrea să-l asigur pe cititor că nu sunt un înţelept şi nici nu doresc deloc să par aşa ceva. La sfârşitul vieţii mele, îmi dau seama perfect cât de tare şi cât de grav am păcătuit împotriva principiilor înţelepciunii - de n-ar fi decât pentru simplul fapt că am ţinut să trăiesc după evanghelie. Nu doresc nici să par un înţelept nu numai pentru că acest lucru ar

fi o eroare dar şi pentru că aplic cu grijă preceptul 10.2: ceea ce cred alţii despre mine mi-e absolut indiferent.

*

* *

Însuşi conceptul de înţelepciune pare a fi atât de rău cunoscut, încât am crezut util să adaug în corpul acestei lucrări (capitolele A şi B) câteva consideraţii teoretice privitoare la morală, etică şi înţelepciune, aşa cum le concep eu (capitolul C).

INTRODUCERE

Precum zeul Ianus, înţelepciunea are două feţe. Ne învaţă, pe de o parte, că totul este zădărnicie (4.3) dar, pe de altă parte şi în ciuda acestei afirmaţii, ne spune să ne bucurăm de viaţă (3). Această antinomie fundamentală pretinde câteva explicaţii.

Când înţelepţii spun că tot ceea ce există este zădărnicie, ei nu înţeleg să nege că există lucruri demne de a fi râvnite. Numai un prost ar putea pretinde că astfel de lucruri nu există. Este destul să te gândeşti la o violentă durere de

dinți pentru a-ți da seama că cel ce suferă trebuie să socotească suprimarea acestui rău ca pe ceva ce nu-i deloc zadarnic ci foarte de dorit.

Prin urmare, nu despre aceasta este vorba. Biblicul adagiu: „deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune (Ecl. 1, 2) semnifică mai întâi faptul că nici un lucru şi nici un eveniment din lumea a-ceasta nu are valoare absolută şi, în al doilea rând, că nimic nu este durabil. Tot ceea ce este, este relativ şi trecător. Înțelepții voiau, de asemenea, să ne amintească astfel că omul însuşi, precum şi toate operele sale - civilizații, cuceriri ale ştiinței etc. - nu sunt în lume decât fragmente lipsite de importanță. Pământul, mai cu seamă, este un veritabil cimitir al civilizațiilor şi al națiunilor moarte. Totul se afundă în neant. Mai mult, viața noastră interioară depinde în mare măsură de pasiuni şi de sentimente, adică de legile naturii. Libertatea umană este teribil de limitată.

Prin urmare, înțelepciunea se opune umanismului şi naționalismului. Ea vede într-însele expresii ale prostiei umane. Rădăcinile acestei prostii sunt limpezi. Mulțimea ştie că omul individual este zădărnicie, fără nici un fel de importanță; va căuta deci altceva care ar avea o valoare absolută. Ea crede a-l fi găsit, de pildă, în umanitate sau în națiune. Le divinizează şi se identifică cu ele. Dar nu e decât încă o prostie căci aceste entități, chiar dacă mai durabile decât individul, sunt, orice s-ar spune, zadarnice.

Aceasta este, aşadar, prima față a înțelepciunii: deşertăciunea deşertăciunilor şi totul este deşertăciune. Dar ea are şi o a doua față: învățătura cu privire la ceea ce trebuie făcut în această situație tragică. O-mul nu este decât un foarte mic şi neputincios fragment din univers, neexistând decât timp de o fracțiune de secundă cosmică. Dar această fracțiune este tot ceea ce el are la dispoziție. Legile înțelepciunii ne învață cum să acționăm ca să nu o irosim. Prin urmare, nu există contradicție între doctrina zădărniciei şi preceptul plăcerii. Conştiința zădărniciei a tot ceea ce suntem şi întâlnim în lume nu exclude acțiunea ci o impune. Acel „memento mori" din secolul al XV-lea şi acel „carpe diem" antic nu sunt decât cele două fațete ale aceleiaşi legi a înțelepciunii. Un poet a spus-o foarte bine: „să ne bucurăm de viață căci nu trăim decât o singură dată". „Căci" tocmai pentru că totul este zădărnicie fără consistență - trebuie să ne bucurăm de viață.

A

PRINCIPII FUNDAMENTALE

Preceptele înțelepciunii menționate în acest manual se împart în două clase. Prima cuprinde principiile fundamentale iar a doua legile care vizează aproapele.

Principiile fundamentale pot fi clasate în opt grupe. E mai întâi prima lege a înțelepciunii (1). Toate celelalte sunt aplicații, fie în vederea finalității acțiunii: principiul priorității vieții (2), al sensului vieții şi al plăcerii (3) fie cu

privire la acţiune ca atare: principiul autonomiei (4) şi, în raport cu modul acţiunii: principiile prudenţei (5), moderaţiei (6), tăriei (7) şi obiectivităţii (8).

1. Prima lege

În ce scop, în numele a ce acţionează omul înţelept? Dacă adresăm această întrebare oamenilor simpli, dar cu judecată, obţinem întotdeauna acelaşi răspuns: înţeleptul acţionează ca să-şi asigure o viaţă lungă şi fericită. Nu este înţelept ci prost, de pildă, cel ce-şi riscă inutil viaţa. Prost este şi cel ce se destăinuieşte oricui ca şi cel ce-şi face duşmani fără motiv. Pentru simplul fapt că înţelepciunea pretinde să-ţi fixezi drept scop o viaţă lungă şi bună. Această opinie universal împărtăşită poate fi prezentată sub forma următoarei legi:

1. Acţionează în aşa fel încât să trăieşti fericit îndelung.

Aceasta este prima şi cea mai importantă lege a înţelepciunii. Este o axiomă din care - cu datele experienţei - se deduc toate celelalte legi. Se poate spune şi că, invers, tot ceea ce o contrazice este o prostie. Îi este atribuită marelui înţelept englez Whitehead următoarea definiţie: a fi raţional (adică înţelept), înseamnă în primul rând a trăi; în al doilea rând a trăi bine; în al treilea rând a trăi şi mai bine.

Ar mai fi de notat, de asemenea, că ultima parte a legii noastre este o abreviere a celei de-a patra porunci biblice „ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pământ” (Deut. 5, 16).

Această lege corespunde uneia dintre legile fundamentale care guvernează organismele vii. Fiecare organism, plantă, bacterie sau animal încearcă să o facă cât se poate de bună. Dar omul este un animal deosebit astfel încât el poate încălca legile biologice. În conştiinţa sa, aceste legi corespund unor reguli cărora poate să li se supună sau nu.

Două remarci au importanţă aici. Legea noastră nu este o lege morală, aşadar este lipsită de necesitatea proprie legilor morale; este o axiomă, dar o axiomă liber acceptată. Fiecare poate să şi-o asume sau s-o respingă. Vom discuta această diferenţă în capitolul C (2).

Pe de altă parte, contrar tuturor celorlalte precepte ale înţelepciunii, această lege se aplică în mod universal şi fără excepţie. Când este vorba de celelalte legi, principiul moderaţiei (6) trebuie să fie subînţeles, adică ele nu trebuie înţelese ca fiind întru totul universale. Înţelepciunea, contrar moralei, este dialectică.

2. Primatul vieţii

Primul principiu determină scopul oricărei acţiuni umane: viaţa lungă şi fericită. Dar, în timp ce toată lumea pare a fi de acord în ceea ce priveşte acest principiu, diferenţe de opinie apar atunci când este vorba despre interpretarea sa, adică în ceea ce priveşte sensul expresiei „viaţă lungă şi fericită”. Prin urmare, însuşi conceptul de înţelepciune depinde de aceste interpretări. Pentru

un musulman, de pildă, viaţa lungă şi fericită este viaţa din ceruri; înţelepciunea lui îl învaţă, deci, că trebuie să moară într-un război sfânt.

Cu toate acestea, printre numeroasele interpretări ale „vieţii fericite" (dintre care majoritatea au, de altfel, un caracter religios şi aparţin deci mai degrabă moralei religioase decât înţelepciunii), găsim şi interpretarea profană cea mai naturală şi cea mai comună. Conform acesteia, viaţa fericită este viaţa aici, pe pământ, o viaţă fără suferinţe, însoţită de plăceri şi trăită în bunăstare şi într-un anturaj plăcut: este o viaţă de activitate mulţumitoare în bune relaţii cu ceilalţi

Nu un singur ideolog s-a făcut vinovat, în acest punct, de înşelătorie, încercând în chip fraudulos să ascundă sub expresia „viaţă fericită" ceva cu totul diferit. Se pare însă că omul de pe stradă ştie să se apere cum trebuie împotriva acestei înşelătorii. Când cineva vrea să-l convingă că viaţa fericită constă, de pildă, în supunerea oarbă faţă de legile moralei şi ale poliţiei, el rămâne sceptic. E chiar de mirare să vezi cum acest om, care devine atât de uşor victima ideologilor, ştie să înţeleagă limpede esenţialul: ceea ce este, după el, viaţa fericită.

Ca să evităm neînţelegerile, se cuvine să amintim faptul că înţelegem să prezentăm aici consecinţele acestei interpretări a cuvântului „înţelepciune". Aşadar, nu dovedim justeţea preceptelor ci doar că ele sunt consecinţe ale principiului fundamental.

Principiul primatului vieţii cuprinde două părţi. În prima, ne recomandă să veghem asupra vieţii, iar în a doua asupra vieţii fericite. Regula echivalentă primei părţi este următoarea:

2. Protejează-ţi, înainte de toate, viaţa şi sănătatea.

În timpul bătăliei de la Monte Cassino, drumurile aflându-se sub focul duşmanului, erau mărginite de pancarte pe care scria:

2.01. Nu fi prost; nu te lăsa ucis!

Înţelepciunea reia acest adagiu care este, într-adevăr, evident. Întâlnim, totuşi, aici, probleme privind situaţiile limită ale martiriului şi sinuciderii. Morala şi înţelepciunea iau, în această privinţă, poziţii foarte diferite. Morala distinge net martiriul de sinucidere, pentru că după ea sinucigaşul - spre deosebire de martir - are ca scop propria moarte. Dar, pentru înţelepciune, această distincţie nu este esenţială. Pentru ea martiriul este o sinucidere căci sinuciderea este un act care atrage după sine în chip necesar moartea sinucigaşului, ca, de pildă, saltul de la etajul al 15-lea, consumarea unei otrăvi etc. Or, martirul împlineşte, el însuşi, un astfel de act atunci când refuză să-şi trădeze cauza în condiţiile în care acest refuz are drept consecinţă, în chip necesar, moartea sa. Diferenţa între un astfel de refuz şi, de pildă, saltul de la etajul 15, constă exclusiv în aceea că, în cazul sinuciderii, moartea este legată de act prin legi naturale, în timp ce, în cazul martiriului, această legătură este stabilită prin voinţa persecutorului.

Pe de altă parte, morala consideră orice viață drept valoare superioară, în timp ce înțelepciunea nu atribuie această valoare oricărei vieți ci doar vieții fericite. Ca urmare, ea interzice martiriul care este pentru ea sinucidere nelegitimă dar recomandă aceeaşi sinucidere într-un caz particular. Preceptul ei este:

2.1. Când viața îți pare negreşit şi iremediabil de nesuportat, ia-ți zilele.

Vechii înțelepți spuneau „porta sem-per aperta est" - uşa este întotdeauna deschisă. Justificarea acestui precept este uşoară. Să ne imaginăm un om care suferă îngrozitor şi care ştie că nu va găsi uşurare; el nu are deci nici o posibilitate să ducă o viață fericită. Vedem intuitiv că acest om, dacă admite prima lege a înțelepciunii, trebuie să se sinucidă.

Un răspuns implicit la problema cunoaşterii a ceea ce este o viața de nesuportat va veni dinspre considerațiile privitoare la cea de-a doua parte a preceptului nostru care ne cere să avem o viața fericită.

2.2. Exceptând situațiile excepționale, plasează-ți viața şi sănătatea deasupra tuturor celorlalte lucruri.

Circumstanțele excepționale sunt acelea care impun sinuciderea. Această lege este, ea însăşi, o consecința directă a principiului fundamental. Căci, ca să ai parte de o viața fericită, înainte de toate trebuie să trăieşti şi să fii sănătos. Nici o viața fericită nu este posibilă altfel.

În sfârşit, să remarcăm că, dacă preceptul primatului vieții este indubitabil în înțelepciune, el este probabil pricină de cel mai mare scandal în ochii moralistului.

3. **Plăcerea şi sensul vieții**

3. Bucură-te de viață.

Deoarece, cum zice poetul, nu trăim decât o singură dată. Înțeleptul nu risipeşte, deci, nici o firimitură de plăcere pe care viața i-o oferă. Atenție! Această lege nu este valabilă decât în cadrul principiului moderației 6 (a se vedea şi legea 6. 31).

Acest principiu poate fi formulat şi după cum urmează:

3.1. Străduieşte-te să ai plăcere şi cât mai puțină durere posibil.

Prezentat astfel, principiul pare evident căci corespunde uneia dintre legile fundamentale ale vieții. Însă omul, şi probabil doar omul, poate să nu asculte de el. Anumiți filosofi au ridicat chiar încălcarea sa la demnitatea unei datorii morale.

Or, pentru a te putea bucura de viață, această viață trebuie să aibă un sens. Sensul şi fericirea nu sunt acelaşi lucru. De pildă, cineva care evită un pericol sau încearcă să învingă o suferință are desigur un sens în viață dar asta nu

înseamnă că l-am putea numi fericit. Sensul vieţii este deci o condiţie necesară dar nu şi suficientă a fericirii.

3.2. Fă în aşa fel încât viaţa ta să aibă întotdeauna un sens.

Viaţa unui om are un sens, la un moment dat, dacă în acest moment el tinde înspre un scop sau se bucură de prezent (una nu o exclude pe cealaltă); aici există deci două legi ale înţelepciunii. Prima are în vedere scopurile:

3.21. Să ai mereu un scop de atins.

Se ştie că mulţi oameni se îmbolnăvesc sau mor imediat după ce au ieşit la pensie. Cauza pare a fi chiar pierderea scopurilor care trebuie atinse, a sarcinilor care trebuie îndeplinite. Or, există mii de scopuri şi de sarcini posibile de săvârşit în viaţa fiecărui om. Sfatul care poate fi dat oamenilor care trebuie să iasă la pensie este acela de a-şi pregăti retragerea găsind noi sarcini şi fixându-şi noi obiective.

Cu toate acestea, viaţa are sens şi atunci când omul nu tinde către nici un scop ci se bucură de clipă. De unde legea:

3.22. Bucură-te de clipă.

Contrariul a ceea ce pretinde această lege poartă numele savant de „mediatizare universală". Ea constă în a concepe totul, fără excepţie, ca mijloc pentru un scop. Mă trezesc, de pildă, şi mai întâi mă gândesc să mă spăl ca la ceva necesar pentru a putea să merg la gară; apoi să merg la gară ca să iau trenul de Berna, asta ca să ajung la Berna; să merg acolo ca să întâlnesc un prieten; să-l întâlnesc pe acest prieten ca să-i cer ajutorul; să-i cer ajutorul pentru... şi aşa mai departe. În acest fel, toată viaţa sau aproape pare a fi mediatizată. Această mediatizare o văduveşte de sens căci seria scopurilor subordonate unele altora va fi întreruptă de moarte. Ca să o eviţi, trebuie să existe în această viaţă clipe de plăcere pentru ceea ce este prezent, fără nici o înclinaţie înspre un scop anume.

Acelaşi gând poate fi exprimat şi în felul următor:

3.221. Învaţă să trăieşti în prezent.

Acesta este unul dintre perceptele de înţelepciune încălcat cel mai des. Oamenii urmăresc nişte scopuri, îşi concep existenţa exclusiv ca pe o tendinţă înspre ceva, sunt alungaţi de un scop la altul fără încetare şi fără odihnă.

Aici se pune problema relaţiei dintre plăcere şi tendinţă. Trebuie să dăm prioritate scopurilor în faţa plăcerii sau, invers, plăcerii în faţa scopurilor? Nu există un răspuns general la această întrebare, valabil în orice împrejurare. E totuşi cert că înţeleptul veghează să tindă mereu înspre un scop sau să se bucure de clipă. Se poate spune că viaţa sa este un amestec de tendinţă şi plăcere.

Proporţia lor relativă va depinde de împrejurări şi de vârstă. Nu trebuie să uităm totuşi că tendinţa, ea însăşi, acţiunea, ar trebui să fie o bucurie.

Cei care încalcă legea plăcerii de clipa prezentă suferă adesea de conştiinţa distanţei dintre prezent şi viitor, dintre mijloace şi scop. Insistenţa pe această distanţă este una dintre cauzele insatisfacţiei şi, în consecinţă, ale nefericirii. Or, acest lucru poate fi evitat dacă vom concepe mijloacele drept scopuri. Este ceea ce învaţă preceptul următor:

3.222. Încearcă să concepi mijloacele drept scopuri.

În exemplul nostru, în loc să vezi în actul de a te spăla, şi în celelalte activităţi de acest fel, pure mijloace, ar trebui să considerăm că nu sunt lipsite de plăcere ci sunt demne de a fi exersate pentru ele însele, independent de scopurile cărora pot servi.

4. **Autonomia**

Fără nici o îndoială că, în mod normal, nimeni, în afara lui însuşi, nu va avea grijă de viaţa lui fericită. Să nu ne facem iluzii: pe ceilalţi îi preocupă de obicei propria lor fericire iar nu a noastră. Deci, flecare om în parte trebuie să aibă grijă de propria fericire. Or, nimeni nu poate îndeplini această sarcină dacă nu se guvernează pe sine, dacă nu este stăpân pe propria lui activitate. Sensul vieţii, satisfacţia, fericirea depind în mare măsură de aceasta. De unde, importanta lege a înţelepciunii:

4. Condu-ţi tu însuţi viaţa.

Capacitatea de a îndeplini o astfel de orientare se numeşte uneori „autonomie", termen provenind din cuvintele greceşti autos şi nomos: „care se conduce după propriile sale legi". Am putea vorbi şi despre libertate dar conceptul de autonomie pare a fi mai încăpător decât acela de libertate. Aceasta din urmă semnifică independenţa faţă de ceilalţi, în vreme ce autonomia conotează în plus capacitatea de a-ţi conduce singur viaţa. Putem distinge între autonomie ca independenţă exterioară, fizică, şi autonomia interioară, psihică. Nu este uşor să o obţinem pe prima; este posibil ca nimeni să nu o posede în toată deplinătatea sa, ca noi toţi să depindem, mai mult sau mai puţin, de împrejurări, de anturaj. În ceea ce priveşte libertatea fizică, nu putem formula decât următorul precept:

4.1. Pe cât posibil, în acţiunea fizică, fii independent.

Moraliştii nu cunosc acest precept: nu e nimic uimitor în asta căci nu este o regulă morală ci una sapienţială. Să remarcăm clauza „pe cât posibil". Libertatea completă nu aparţine acestei lumi. Suntem ca nişte câini ţinuţi în lanţ. Nu-l putem rupe. Dar înţeleptul încearcă măcar să prelungească acest lanţ şi să câştige cât mai multă independenţă exterioară posibilă.

4.2. Stăpâneşte-ţi gândirea, sentimentele şi stările de spirit.

Prea adesea se întâmplă contrariul, sentimentele, pasiunile şi stările de spirit, adică forţele naturale, ne stăpânesc. Nu suntem stăpâni peste viaţa noastră. Doar înţeleptul împrumută idealul lui Homer: el este în acelaşi timp marinar, cârmă şi corabie. Realizarea acestui ideal nu este uşoară dar, contrar dobândirii autonomiei fizice, ea este posibilă.

Un principiu important, dar aproape întotdeauna ignorat de mulţime, ţine de această lege. Este vorba de următoarea problemă: da, trebuie să ne conducem viaţa, dar în ce direcţie? înţelepciunea ne învaţă că scopul nostru trebuie să fie împlinirea vieţii fericite. Or, o astfel de viaţă comportă între altele sentimentul că acţionăm conform unui model, unui ideal ales de noi înşine. De unde preceptul:

4.21. Acţionează potrivit propriului tău ideal.

Pentru a nu cita decât două exemple, idealul de ofiţer comportă curaj, autoritate, fidelitate faţă de jurământ şi alte virtuţi morale. Idealul micului comerciant pornit pe cale să-şi facă mica sa avere (atât de răspândit în Polonia) cuprinde zel, ştiinţă de „a se descurca", capacitate de a convinge, insolenţă. Compararea acestor două exemple este suficientă pentru a arăta că aplicările concertate ale preceptului nostru pot fi legi morale dar nu e obligatoriu să se întâmple astfel.

4.3. Nu te ataşa prea mult de o persoană nici de nimic altceva.

Vechii stoici, asceţii budişti şi creştini au conceput adeseori acest precept de o manieră extremă, ca interzicând orice ataşament, orice iubire. Preceptul înţelepciunii nu comportă o interdicţie atât de totală. Lucrurile şi oamenii pe care-i iubim pot fi şi sunt în general izvor de multă plăcere, înţelepciunea nu ne interzice să ne ataşăm de ele, ci doar să nu ne ataşăm prea tare deoarece, atunci, devenim sclavii lor. Mulţi înţelepţi au considerat acest precept ca unul dintre cele mai importante. El este, într-adevăr, o consecinţă directă a principiului zădărniciei tuturor lucrurilor. Legea următoarea este o aplicare a sa:

4.31. Nu te droga.

„A te droga" este luat aici într-un sens foarte larg, pentru orice activitate cu care ne-am obişnuit până într-atât încât nu mai putem să ne lipsim de ea. Tabagismul si alcoolismul inclusiv. Se ştie că mii de bărbaţi şi femei cad în mizerie si nefericire, că mulţi mor ca urmare a dependenţei de diferite otrăvuri precum cocaina, heroina etc., dar chiar şi dependenţa de drogul cel mai benign şi legal, care este tutunul, este o prostie, căci vine în contradicţie cu principiul autonomiei. De asemenea, trebuie să spunem că nu s-a văzut nicicând un înţelept beat.

4.4. Păstrează-ţi liniştea interioară

Este una dintre legile cel mai des invocate de înţelepţi. Conexiunea ei cu principiul autonomiei constă în aceea că omul nu se poate guverna pe sine când o furtună face ravagii în conştiinţa sa, când este jucăria unor pasiuni violente. Vechii stoici au mers atât de departe în acest domeniu până la a interzice orice sentiment. Este o exagerare evidentă dar ceea ce rămâne este că preceptul liniştii interioare (relax-ul! americanilor) este o regulă importantă a înţelepciunii.

4.41. Păzeşte-ţi seninătatea spiritului.

Această lege seamănă precedentei fără a fi identică cu ea. Deşi mulţimea nu o cunoaşte, ne putem supune ei în cele mai dificile condiţii. Căci, conform unui adevăr formulat de secole de înţelepţi, adevăratele obstacole în calea echilibrului mental, şi, plecând de aici, în aceea a seninătăţii, nu se află în afara noastră ci în noi înşine. Justificarea acestui precept se află în experienţă. Această ne învaţă că seninătatea este unul dintre cei mai importanţi factori ai fericirii.

Şi acum, iată alte două precepte privind acelaşi domeniu:

4.411. Spune-ţi în flecare dimineaţă: „totul merge strună".

4.412. Încearcă să concepi evenimentele viitoare ca fiind plăcute.

Amândouă se bazează pe experienţă. Ştim, într-adevăr, că voinţa poate exercita o influenţă puternică asupra stării noastre de spirit. Adeseori, este suficient să vrem ca un eveniment să fie plăcut pentru ca el să devină astfel.

5. **Prudenţa**

Principiul autonomiei prescrie că omul trebuie să-şi guverneze propria sa viaţă. Acum, după ce l-am prezentat, trecem la felul în care această guvernare trebuie să fie exercitată. Găsim aici trei reguli fundamentale, acelea ale prudenţei, moderaţiei şi tăriei.

Principiul prudenţei era foarte popular la moraliştii Antichităţii. Lucru curios căci, în ciuda diversităţii sistemelor, ei sunt aproape cu toţii de acord să-l recunoască în ciuda justificărilor divergente. Iată-l în toată simplitatea sa:

5. Fii prudent.

Aceasta este una dintre regulile fundamentale ale înţelepciunii. Căci omul nu se poate supune primei legi dacă nu gândeşte şi nu acţionează cu prudenţă. Pentru a avea o viaţă fericită nu este de ajuns să vrei ci trebuie să şi acţionezi cu judecată, adică prudent, în vederea atingerii acestui scop. Or, cum ştie toată

lumea, o astfel de acţiune, exercitată în condiţii adeseori complexe, nu este posibilă fără reflecţie, fără raţiune, într-un cuvânt fără ceea ce se cheamă „prudenţă”.

Putem distinge prudenţa în gândire şi în acţiune. Prima este baza celei de-a doua căci, dacă gândim sau judecăm imprudent, cu uşurinţă, vom şi acţiona imprudent. Or, o astfel de prudenţă nu este posibilă fără reflecţie. De unde, primul precept al acestui domeniu:

5.1. Nu admite nici o propunere înainte de a te fi asigurat cu conştiinciozitate că este adevărată sau cel puţin probabil adevărată.

Este de necrezut câţi oameni păcătuiesc împotriva acestui precept, în ciuda evidenţei sale, emiţând cu uşurinţă judecăţi nefondate asupra unor chestiuni despre care abia au habar. Acest principiu este încălcat în majoritatea cazurilor în două domenii: când este vorba de aprecierea comportamentului altora şi în chestiunile politice. Regulile elementare ale înţelepciunii sunt uşor încălcate în relaţiile noastre cu semenii şi imprudenţa în chestiunile politice îi ajută pe şarlatanii de toate speţele să se agate de putere şi să facă rău cetăţenilor imprudenţi. Încrederea pe care mii de credincioşi o acordă anumitor şefi de secte religioase, simpli răufăcători adesea, este un exemplu extrem dar, din nefericire, frecvent, al imprudenţei.

Preceptele următoare *precizează* sensul celui de mai sus:

5.11. Înainte de a face sau a spune ceva important, pune-ţi întrebarea: merită osteneala?

Cu toţii suntem tentaţi să acţionăm impulsiv, fără a reflecta. De pildă, când cineva afirmă un lucru absurd, tentaţia de a-l face idiot este mare dar mai mare daraua decât ocaua. În majoritatea cazurilor, e inutil. Ofensăm un om şi nu obţinem nimic în schimb.

5.12. Înainte de a lua o decizie importantă, asigură-te că nu faci din dorinţe realitate.

Este vorba despre greşeala pe care englezii o numesc „wishful thinking”, „gândire visătoare”. Adeseori suntem înclinaţi să o comitem. Când ţinem mult la ceva, începem să credem cu uşurinţă că situaţia dorită este reală. În această privinţă, ar trebui să-l imităm pe bunul comandant al unei unităţi militare aflate în luptă. Nimeni nu-şi doreşte victoria mai mult decât el şi totuşi nimeni nu este mai obiectiv în aprecierea situaţiei decât dânsul.

5.13. În orice chestiune importantă, cere sfatul oamenilor cu experienţă.

Motivul este evident. Profitând de experienţa altora, întărim baza propriei noastre decizii. Această lege se aplică, înainte de toate, aprecierii noastre

personale pentru care judecata obiectivă este în general dificilă. Înțelepții ne învață că cel ce se ascultă pe sine în acest domeniu, ascultă un prost.

5.14. Amână pe mâine o decizie importantă.

Desigur, dacă nu e urgentă. Principiul general privind ritmul deciziei poate fi formulat în felul următor: pregătirea deciziei trebuie să fie cât mai lentă posibil dar execuția ei trebuie să fie rapidă şi energică. Experiența învață că uşor comitem greşeli în această privință.

5.15. Cunoaşte-te pe tine însuți.

Omul este unul dintre factorii cei mai importanți în fiecare decizie pe care o ia. Or, lucru de mirare, majoritatea oamenilor îi cunosc mai bine pe ceilalți decât se cunosc pe ei înşişi. Prin urmare, înțelepții ne recomandă, ca primă condiție a prudenței, să ne cunoaştem bine pe noi înşine.

5.151. Găseşte în Secare zi un moment pentru a reflecta la tine însuți.

Aproape toate marile religii recomandă meditația dar nu există nici un motiv pentru ca ea să se limiteze la religie. În fapt, ea este necesară oricui vrea să-şi guverneze viața în chip rezonabil.

Unul dintre principiile secundare cele mai importante în raport cu preceptul prudenței este regula competenței:

5.2.Ocupă-te de lucrurile care depind de tine iar nu de cele care nu depind de tine.

Într-adevăr, a ne ocupa de lucrurile care nu depind de noi este o mare prostie.

Unul dintre fenomenele cele mai uimitoare este faptul că atâția oameni gândesc, sunt preocupați, discută despre chestiuni asupra cărora nu au nici o influență.

Ne-am putea întreba dacă aplicarea universală a acestei reguli nu ar conduce la pasivitate în chestiunile politice şi, prin urmare, la o stare nocivă pentru viața fericită. Dar nu e deloc aşa. Chiar şi omul de rând poate exercita o anume influență în politică. Prin urmare, el poate şi ar trebui să fie preocupat de asta.

Legea noastră dobândeşte o mare importanță în vecinătatea morții. Avem de-a face, în cazul acesta, cu două evenimente: unul este sfârşitul existenței, dispariția eu-lui; celălalt este procesul morții, pierderea succesivă a oricărei putințe, îngrijirile, operațiile, viața la spital etc. Se pare că literatura sapiențială s-a interesat îndeosebi de primul aspect, de atitudinea pe care omul ar trebui s-o ia în fața sfârşitului. Şi totuşi, celălalt aspect este, poate, mai important. Căci meditația despre moarte i-ar îngădui să-şi pregătească deciziile privind atitudinea potrivită în condițiile dramatice care precedă moartea. Ceea ce depinde de

muribund, în aceste condiţii, este atitudinea sa, reacţiile sale la evenimente. Dacă e înţelept, atunci el se va gândi la asta şi la nimic altceva.

Regula competenţei implică următoarea lege:

5.21. Nu te îngrijora degeaba.

Într-adevăr, a ne îngrijora din pricina chestiunilor în legătură cu care nu avem **nici o** putere, este o prostie evidentă căci acest lucru nu serveşte la nimic şi este neplăcut. Desigur, e neplăcut să afli că nişte răufăcători masacrează nişte nevinovaţi într-o ţară îndepărtată. Dar, dacă eu nu **pot** împiedica aceste crime, de ce ar trebui să mă preocupe?

Aceluiaşi domeniu aparţine preceptul prevederii:

5.3. Veghează să-ţi asiguri viitorul.

Nu există contradicţie între acest precept şi legea vieţii în prezent (3.331). Aceasta din urmă ne cere să ştim trăi în prezent, dar nu ne interzice sub nici o formă să prevedem viitorul. Şi totuşi, concret se poate ivi o opoziţie între dorinţa de plăcere şi voinţa de a-ţi asigura viitorul. Cum e mai bine: să-mi cheltui banii azi ori să-i păstrez pentru mâine? Câţi să cheltui şi câţi să păstrez? A găsi răspunsuri la întrebări de acest fel ţine de domeniul înţelepciunii practice care nu poate fi formulată în reguli generale.

6. Moderaţia

Dacă este vorba despre modul în care ne conducem viaţa, principiul moderaţiei este cel mai important după acela al prudenţei. El sună după cum urmează:

6. Fii moderat în toate cele.

Această regulă nu este la fel de evidentă precum aceea a prudenţei, încât numeroşi sunt aceia care îşi imaginează că pot duce o viaţă fericită fără să i se supună. Numărul beţivilor, desfrânaţilor, risipitorilor şi al altor nefericiţi de acelaşi soi stă mărturie. Ei cred că înţelepciunea învaţă plăcerea fără limite. Dar comportamentul lor nu are nimic de a face cu înţelepciunea. Este o prostie pe care toţi înţelepţii sunt de acord să o condamne. Cine nu crede, nu are decât să-şi aducă aminte că această lege este unul dintre fundamentele sistemului lui Epicur, care face figură de maestru al desfrâului, pentru ignoranţi.

Acest principiu se *bazează,* pe experienţa seculară a umanităţii. Ea ne învaţă că orice exagerare este dăunătoare vieţii fericite. Ca şi în cazul altor precepte, putem distinge moderaţia în gândire şi în acţiune. Regula generală privitoare la prima sună astfel:

6.1. ***Fii*** *moderat în opinii.*

Astfel formulat, preceptul are încă **două** aspecte, unul raportându-se la extensiune iar celălalt la certitudinea **teoremelor** acceptate. În ceea ce priveşte primul aspect, avem preceptul:

6.11. Evită afirmaţiile cu totul generale.

„Evită", adică nu le accepta, afară de **cazul** în care ai o dovadă a generalităţii lor, **ceea** ce se întâmpla extrem de rar. Nu **trebuie** să spui, deci: „La Ixence plouă tot **timpul"** nici „Toţi ypsylonienii sunt brutali" ci „La Ixence plouă mai tot timpul" şi „Numeroşi ypsylonieni sunt brutali", înţelepciunea este prietena statisticii. Se pare că, cel puţin în cazul filosofiei, majoritatea greşelilor a avut drept cauză utilizarea cuantificatorului universal acolo unde acesta n-ar fi trebuit să fie folosit.

Principiul privind certitudinea este asemănător celui formulat în capitolul despre prudenţă (5). El poate fi enunţat astfel:

6.12. Evită judecăţile categorice.

În loc să spui „Ypsylonienii vor câştiga", trebuie să spui: „eu cred că ypsylonienii vor câştiga" şi, în loc de „va fi vreme bună la Cracovia", este recomandată fraza „conform comunicatului meteorologic, va fi vreme bună la Cracovia".

Cât despre acţiune, acelaşi principiu spune:

6.2. Bucură-te de bunuri şi de plăceri cu moderaţie.

Ce este mai delicios decât sânul unei femei frumoase care te iubeşte? Şi cine va nega că puţine activităţi umane dau atâta satisfacţie ca sportul de performanţă? Şi totuşi amorezul care *exagerează* în dragoste îşi va ruina sănătatea iar sportivul care uită să se odihnească nu va trăi mult. Înţelepciunea ne învaţă să profităm de f plăceri dar să ne bucurăm de ele cu | moderaţie.

Una dintre consecinţele acestei legi este următorul important precept:

6.3. E bine să ştii savura micile bucurii.

Falşii înţelepţi au convins adeseori mulţimea că omul trebuie să tindă exclusiv către scopuri mari şi sublime. Viaţa partizanilor unei astfel de doctrine - care, cu adevărat merită numele de superstiţie - se petrece în aşteptarea acestui scop; adeseori nu-l ating deloc ori îl ating atunci când nu se mai pot bucura de el.

Chiar şi cei care n-au căzut în această superstiţie păcătuiesc adesea împotriva legii noastre. Aceasta se întâmplă cel mai des atunci când un om este atât de preocupat de un scop îndepărtat încât uită tot ce se afla în apropiere.

O problemă, nu uşor de rezolvat, se pune în legătură cu aceste legi, şi în special cu cea a raportului dintre cantitate şi plăcere. Trebuie să cauţi câteva mari plăceri ori mai degrabă un mare număr de mici bucurii? Majoritatea

înțelepților se pronunță pentru cea din urmă poziție care poate fi formulată după cum urmează:

6.31. Preferă numeroasele mici bucurii câtorva mari plăceri.

Principiile pe care tocmai le-am enumerat sunt absolute în sensul că se aplică întotdeauna, independent de posibilitățile fiecăruia. Există, totuşi, şi în domeniul nostru un principiu relativ la aceste posibilități. Contrar poetului, el învață să-ți masori proiectele cu puterile şi nu invers:

6.4. Nu încerca să realizezi lucruri care îți depăşesc posibilitățile.

Am putea numi această regulă „principiul antiromantic". Într-adevăr, înțelepciunea nu are nimic de-a face cu romantismul, ea îl consideră o prostie.

7. **Tăria**

Pentru a-şi putea guverna viața, omul trebuie să fie dotat cu forță de caracter, trebuie să ştie să fie tare. În lipsa acestei tării, el ar deveni o jucărie a instinctelor, sentimentelor şi dispozițiilor, adică a naturii. De unde importantul precept:

7. *Orice hotărâre, o dată luată, execut-o cu tărie şi perseverență.*

Aceasta, desigur, dacă situația nu s-a schimbat. Principiul general care guvernează decizia este următorul: pregătirea sa trebuie să fie cât mai lentă şi mai circumspectă posibil (5. 12-14); în schimb, hotărârea, o dată luată, trebuie să fie executată rapid, cu tărie şi consecvență.

Printre forțele naturale opuse autonomiei omului, care împiedică adesea executarea unei hotărâri, frica joacă un mare rol. Când e mare, este capabilă să paralizeze **voința** şi să conducă la acțiuni lipsite de **sens,** de unde preceptul special:

7.1. Nu te lăsa niciodată motivat de teică.

Aceasta nu înseamnă, desigur, că omul înțelept nu evită lucrurile periculoase pentru viața sa sau nocive pentru sănătatea şi fericirea sa. El le evită, cu siguranță, şi chiar se fereşte de ele dar nu din cauza fricii ci mai degrabă pentru că a hotărât astfel. Atitudinea înțeleptului a fost magnific descrisă de Horațiu: „Si fractus inlabatur orbis, impavidum ferient ruinae" (Hor. Carm. 3.3, 7-8): „Dacă lumea distrusă s-ar prăbuşi, ruinele ar acoperi-o fără ca ei să-i fie frică".

Dintre diversele temeri care-l pasc pe om, cea mai teribilă este frica de moarte. Anumiți filosofi ai secolului XX, pe care-i numim „existențialişti", au afirmat chiar că este o frică specifică omului şi au numit-o „angoasă". Se pare, totuşi, că afirmația lor nu este fondată. Ceea ce este sigur, în schimb, este că omul, ca orice animal, are instinctiv frică de moarte. Diferența dintre el şi

celelalte creaturi constă, se pare, în aceea că el este singurul care are tăria să învingă această frică. Este ceea ce învață înțelepții:

7.11. Nu-ți fie frică de moarte.

Înțelepții din vechime obişnuiau să justifice această lege amintind adevărul evident că, atâta vreme cât trăim, nu există moarte şi când ea este prezentă, noi nu mai suntem.

Frica instinctivă de moarte este amplificată la inşii din mulțime de imaginile şi sculpturile reprezentând moartea ca o ființă oribilă, de riturile funerare şi de alte lucruri asemănătoare. Omul înțelept nu este atins de aceste superstiții. El îşi încredințează trupul Institutului de anatomie şi urmează sfatul lui Spinoza: „Înțelepciunea sa este o mijlocire a vieții iar nu a morții".

8. **Obiectivitatea**

Trecem acum la legile privind obiectul acțiunii umane. Cele mai importante principii din acest domeniu sunt regula obiectivității şi aceea a atitudinii naturaliste, aceasta din urmă implicată de prima care zice:

8. Trăieşte pentru opera ta.

Acest principiu adeseori ignorat azi se justifică în felul următor. Cine este orientat înspre obiect, înspre misiunea sa, are un sens în viață, în timp ce, dacă nu se gândeşte decât la sine, el riscă să piardă acest sens. Iată de ce oamenii care trăiesc în condiții dificile, obligați să se gândească la hrană, rar pierd sensul vieții, fenomen mult mai frecvent la bogați. Iată de ce națiunile bogate au cel mai mare procent de sinucideri.

Principiul obiectivității nu contrazice prima lege a înțelepciunii, conform căreia trebuie să acționăm în favoarea propriei noastre vieți şi a propriei noastre fericiri. Căci acest scop nu poate fi atins prin examene de conştiință, prin gândirea constantă la dificultăți şi suferințe, prin egocentrism. Dimpotrivă, pentru a-l atinge este necesar să fii orientat înspre sarcinile care se cer împlinite. Viața umană seamănă muncii strungarului. Scopul acestuia este de a produce, de pildă, o coloană. Dar strungul său degajează în mod secundar căldură. La fel se întâmplă şi în viață, unde, încercând să îndeplinim o sarcină obiectivă, obținem satisfacția, ca efect secundar. Dimpotrivă, cel ce se gândeşte la această satisfacție, la fericirea sa ca scop, nu o va obține.

Una dintre consecințele acestui precept este regula muncii de calitate:

8.1. Fă tot ceea ce faci cât poți de bine.

Un principiu înrudit cu preceptul obiectivității este cel al atitudinii naturaliste:

8.2. Priveşte-te pe tine însuţi, pe ceilalţi oameni şi lumea eu ochiul naturalistului.

Am putea numi acest precept: „principiul antiumanist". În ochii umanistului, urmat de mulţime, realitatea se împarte în două zone esenţial diferite: zona naturii şi ceea a omului. Din această perspectivă, trebuie să te priveşti pe tine însuţi şi pe ceilalţi oameni altfel decât priveşti obiectele naturale. Dar această atitudine este cauza multor nenorociri. Viaţa ar fi mai puţin penibilă dacă oamenii ar vrea sa se privească cu ochiul naturalistului, aşa cum cere preceptul nostru.

8.21. *Concepe adversităţile ca pe nişte evenimente naturale.*

A te indigna împotriva unui râu pentru că a ieşit din matcă, este lipsit de sens. Tot aşa, a te indigna împotriva unui ins care ţi-a dat o palmă, este lipsit de sens. În ambele cazuri, dacă eşti înţelept, adică dacă gândeşti ca un naturalist, trebuie să te străduieşti să limitezi stricăciunile, nu să te superi.

8.22. Nu te înduioşa de tine însuţi.

Această înduioşare a fost adesea cauza suferinţelor în cazul persoanelor în vârstă şi bolnave. Cel ce se priveşte cu ochi de naturalist nu este tentat să o facă.

B

REGULI DE COMPORTARE FAŢĂ DE APROAPELE

Vom discuta în această parte despre principiul fundamental şi despre cele şapte legi care se deduc din acesta, după schema următoare:

I. Principiul fundamental (9)

II. Legile derivate:

a. negative: principiul circumspecţiei (10) şi legile pe care le implică privind problemele celorlalţi (11), discreţia (12) şi distanţa (13)

b. pozitive: privind simpatia (14), fidelitatea (15) şi solidaritatea (16.

9. **Principiul fundamental**

Există o anumită analogie între relaţia omului cu anturajul său, adică cu ceilalţi oameni, şi relaţia sa cu lumea. Atât într-un caz cât şi în celălalt, omul individual este un fragment aproape fără importanţă, şi viaţa sa nu durează decât o clipă, dacă o comparăm cu durata universului, pe de o parte, şi cu cea a marilor grupuri sociale, pe de altă parte. Înţelepciunea are, prin urmare, două feţe, ca Janus; ea ne învaţă marea dependenţă în raport cu ceilalţi şi în raport cu societatea în faţa căreia suntem adeseori neputincioşi dar, în acelaşi timp, ea

formulează principiile care ne permit să trecem în profitul nostru, în cel mai bun mod posibil, aceste fărâme de libertate pe care societatea ni le lasă.

Principiul fundamental din acest domeniu este, simplu, consecința faptului că relațiile cu ceilalți oameni sunt foarte importante pentru noi:

9. *Consideră relațiile tale cu ceilalți oameni ca fiind foarte importante pentru tine.*

Căci fiecare om, chiar şi cel mai puternic, depinde de ceilalți. Aceştia pot fi luați individual, sau ca grup, foarte periculoşi sau foarte utili pentru el. Prin urmare, există în acest domeniu două feluri de precepte ale înțelepciunii. Primele se referă la aspectul negativ al relațiilor cu aproapele şi învață cum să fie evitate pericolele pe care le implică; celelalte vorbesc despre cum să te asiguri de ajutorul aproapelui.

10. Circumspecția

10. Fii circumspect in relațiile cu ceilalți.

Acest precept poate fi formulat şi după cum urmează:

10.1. Câtă vreme nu-l cunoşti bine, consideră-l pe orice om întâlnit în cale drept un imbecil rău.

Trebuie, deci, să-l considerăm rău pe orice necunoscut, gata să ne facă rău sau chiar să ne distrugă bucuros, mai ales dacă îi suntem întrucâtva superiori. Trebuie să vedem în el un prost căci, din nenorocire, lumea e plină de ei. Cel ce-l ignoră, nu este un înțelept. Va sfârşi prost: imbecilii cei răi îl vor distruge.

Această lege este o consecință a preceptului de prudență (5) presupunând că majoritatea oamenilor se compune din imbecili răi. Or, această supoziție este mai mult decât probabilă. În orice caz, a-l socoti pe orice necunoscut întâlnit în cale drept onest şi inteligent, este cu siguranță una din culmile prostiei. Atenție! Acest precept nu spune că trebuie să ne asumăm o atitudine agresivă față de ceilalți. Putem fi foarte bine circumspecți, să-i considerăm periculoşi, şi totuşi să nu fim agresivi față de ei.

Două precepte derivate aparțin aceluiaşi domeniu:

10.11. Nu te încrede în nimeni înainte de a te asigura că ştie despre ce vorbeşte şi că e sincer.

10.12. Nu admite nici o propoziție ca adevărată sub pretext că a fost publicată prin mijloacele de comunicare socială.

10.2. Fii independent față de ceilalți în gândire şi în sentimente.

Deoarece, dacă omul trebuie să-şi guverneze viaţa interioară, el trebuie să fie independent faţă de ceilalţi în această viaţă.

Acest precept este nepopular astăzi. Cei mai mulţi oameni par a nu se guverna pe ei înşişi. Ei sunt conduşi de alţii şi îşi adaptează sentimentele, stările de spirit şi gândurile la ceea ce gândesc şi simt ceilalţi. Acest sclavaj spiritual este întărit şi mai mult de media care zilnic are grijă ca fiecare să ştie ce trebuie să gândească şi să simtă.

În plus, filosofiile a ceea ce se cheamă „dialog" şi „comunicare" acţionează în acelaşi sens. Ele afirmă că omul nu există decât în acest „dialog" şi în această „comunicare" cu ceilalţi, adică el depinde total de ei în viaţa sa interioară.

Un tânăr student american îi spunea odată autorului acestor pagini: „Fără ceilalţi, eu nu sunt nimic."

Această opinie conţine, este adevărat, un grăunte proverbial de adevăr, câtă vreme colaborarea şi discuţia cu ceilalţi sunt adeseori utile. Dar, aşa cum este propusă în mod curent, este contrară experienţei şi dăunătoare vieţii fericite. Este contrară experienţei care ne învaţă că toate marile cuceriri ale omului au fost realizate de oameni independenţi. Iar încălcarea acestui precept are consecinţe nefaste pentru viaţă. Şi cât de grave pot fi ele! Faptele demonstrează că motivul cel mai frecvent al sinuciderilor tinerilor şi tinerelor este, în Elveţia, de pildă, sentimentul de a nu fi iubiţi, de a fi, într-un fel sau în altul, respinşi de anturajul lor. Acest tineret nu ştie să se sprijine pe el însuşi: „keep your head when all around them are losing theirs", „păstrează-ţi sângele rece când ceilalţi îşi pierd capul" (Kipling). Un astfel de tineret nu formează o societate, ci o turmă căci o societate umană este un ansamblu de personalităţi, în timp ce aceşti nefericiţi nu sunt nimic fără propteaua socială. Din lipsa uneia, pier.

Mai trebuie spus că susnumitele filosofii ale dialogului şi comunicării, ale existenţei exclusiv cu şi prin ceilalţi, sunt făcute pentru fiinţele slabe care au nevoie de sprijin. Înţelepţii sunt toţi de acord să le respingă.

Preceptul următor aparţine aceluiaşi domeniu:

10.3- Preferă singurătatea companiei.

Puţine legi sunt respinse atât de categoric de mulţime ca aceasta, dar aproape toţi înţelepţii ne-o predică cu vorba şi cu fapta. Pentru a o justifica, ei invocă experienţa după care numai în singurătate o-mul atinge vârful a ceea ce poate fi. Marile opere ale ştiinţei, filosofiei, religiei şi artei au fost concepute şi create în singurătate.

Omului înţelept nu-i este frică de dânsa. El ştie că: „dacă corbii zboară în cârduri, vulturul trăieşte singur". Ei sunt de acord cu adagiul Sfântului Augustin: „O beata solitudo, o sola beatitudo" - „O, fericită solitudine, o, singura beatitudine".

Mai puţin fundamental dar nu lipsit de importanţă este principiul următor:

10.4. Nu da nici un fel de importanţă onorurilor şi insultelor, atâta vreme cât nu eşti sigur că-ţi pot fi foarte folositoare sau foarte dăunătoare.

Aceasta este una dintre legile de înţelepciune cel mai greu de urmat, într-atât de obişnuiţi suntem să reacţionăm instinctiv la insulte şi laude. Dar, exceptând împrejurările menţionate, o astfel de reacţie este dăunătoare vieţii fericite. Nici complimentul nici insulta, dacă nu antrenează consecinţe sociale, nu schimbă, într-adevăr, nimic în obiectul lor. Când cineva îmi spune că sunt un idiot, eu nu devin prin aceasta un idiot mai mare decât eram înainte. La fel, când cineva îmi spune că sunt un geniu, eu nu devin prin aceasta mai inteligent decât eram: „Honor est in honorante" - „Onoarea este în cel ce onorează", nu în cel ce este onorat, şi tot aşa şi cu insulta. Reacţia instinctivă la complimente şi la insulte este, aşa cum ne învaţă experienţa, izvor de amărăciuni, certuri şi alte lucruri dăunătoare vieţii fericite.

Aici se pune dificila problemă a onoarei, adică a aprecierii de către ceilalţi. Mulţimea socoate această apreciere foarte importantă, încât mulţi sunt gata să-şi rişte viaţa ca să-şi salveze onoarea. Dar înţelepţii sunt de acord să respingă această atitudine ca fiind opusă înţelepciunii.

Două lucruri sunt sigure. Pe de o parte, este sigur că poziţia socială, deci şi viaţa fericită, depind de aprecierea socială de care un om se bucură; pe de altă parte, prea marea importanţă acordată acestei aprecieri, onoarei, este dăunătoare pentru ea.

Un alt precept legat de legea singurătăţii este:

10.5. Nu te privi în oglinda anturajului tău.

Numeroşi sunt cei ce, gândindu-se la ei înşişi, se văd şi se apreciază după cum sunt văzuţi şi judecaţi de ceilalţi. Pesimiştii pretind că singuri aristocraţii şi bandiţii sunt scutiţi de acest viciu. Este, probabil, o exagerare, dar e sigur că cel ce nu se conformează preceptului nostru va suferi inutil şi va avea greutăţi în a duce o viaţa fericită.

11. Problemele celorlalţi

Principiul non-intervenţiei în problemele celorlalţi se aşează fără nici o îndoială în fruntea preceptelor derivate privind relaţiile noastre cu ceilalţi.

11. Nu te ocupa de un altul decât dacă (1) el poate fi util sau periculos pentru tine, (2) poţi să-l ajuţi (3) eşti răspunzător pentru el.

Comportamentul celorlalţi irită din multe pricini. El agasează uneori, deşi nu ofensează nici o regulă nici nu dăunează nimănui: de pildă, o grimasă ori o atitudine specială. Irită uneori pentru că nu este în acord cu o convenţie fără a dăuna nimănui prin asta: de pildă când insul salută cu mâna stângă. În alte cazuri, comportamentul său este dăunător altora, nu şi nouă. În sfârşit, el ne poate fi folositor sau nociv nouă înşine.

Or, în mod frecvent oamenii par a fi dornici să joace rolul de polițiști și de reparatori ai acestei lumi. Ei se supără, de pildă, auzind o informație falsă, deși nu are nici o importanță practică pentru ei. În cazuri extreme, ca la Robespierre, Lenin sau Pol Pot, această dorință a dus la masacre în masă. La oamenii mai puțin importanți, el duce la un rezultat: mănâncă timp prețios și risipește forțele, distruge liniștea și te împiedică să duci o viață fericită.

Înțelepciunea cere să nu te ocupi de ceilalți, în afara uneia din cele trei situații menționate în lege.

Preceptul următor conține un sfat practic:

11.1. Străduiește-te să-ți imaginezi că oamenii de care nu trebuie să te ocupi nu există decât în imaginația ta.

12. Discreția

Preceptul discreției aparține regulilor care servesc la apărarea de ceilalți. În general, îl numim „discret" pe insul care nu trădează secretele celorlalți dar discreția fundamentală și primară privește propriile noastre probleme.

12. Dă celorlalți cât mai puține informații posibile despre tine însuți.

În anumite situații, este evident necesar să dai anumite informații, de pildă când încerci să fii angajat. Dar, ca regulă generală, oamenii sunt înclinați să ofere prea multe informații despre ei. Aceasta se explică prin faptul că e plăcut să vorbești despre tine însuți. Însă experiența învață că o astfel de pălăvrăgeală se răzbună crunt împotriva palavragiului. Informațiile oferite cu imprudență adeseori au darul să ne dăuneze.

Și acum, iată un precept derivat din acesta:

12.1. Străduiește-te să fii cât se poate de anonim în locurile publice.

Se pare că înțelegerea acestei legi este o cucerire a secolului XX. Odinioară, oamenilor le plăcea, de pildă, să se îmbrace în așa fel încât să se vadă de departe cine-s ei. Astăzi, chiar și militarii și clericii își ascund cu grijă starea în afara serviciului. Omul înțelept merge și mai departe: el se străduiește să se distingă cât mai puțin posibil, prin comportament, de anturaj și să rămână cât mai anonim. E limpede că există excepții de la regula noastră, de pildă atunci când e vorba despre persoane aflate în posturi de conducere. Altfel însă, ea se aplică în majoritatea covârșitoare a cazurilor.

Această lege derivă din precedenta deoarece cel ce se comportă în alt chip decât anturajul său se face remarcat și-și pierde anonimatul. Există și un alt motiv pentru care e bine să te supui acestei reguli și anume faptul că grupurile umane manifestă adesea o inamiciție numită „xenofobie" față de tot ceea ce le este străin. Omul înțelept nu se expune, ca să nu devină obiectul acesteia.

13. Distanța

Un alt principiu important în domeniul apărării împotriva celorlalţi este acela al păstrării distanţei. El se raportează la ansamblul comportamentului, deci nu numai la acela al informaţiilor oferite, cum se întâmplă în legea discreţiei.

13. Cu excepţia, prietenilor şi apropiaţilor, evită familiaritatea.

Această lege se justifică de o manieră asemănătoare cu precedenta: familiaritatea cu proştii are, în general, drept consecinţă faptul că aceştia sfârşesc prin a vă dispreţui şi sunt cu atât mai înclinaţi să vă facă rău. Or, înţelepciunea pretinde să-i consideraţi pe ceilalţi, în general, drept nişte proşti (10.01). Chiar şi în cazul în care celălalt nu este un imbecil; a-l ţine la distanţă are darul de a păstra, în ceea ce-l priveşte, o autoritate care poate fi utilă.

Preceptul următor este un corolar al precedentului:

13.1. Nu fi prea amabil la prima întâlnire.

Se dovedeşte îndeobşte că amabilitatea la întâlnirile posterioare este mult mai apreciată dacă nu am fost prea politicoşi prima oară.

14. **Simpatia**

Trecem acum la câteva principii pozitive privind atitudinea adecvată faţă de ceilalţi căci înţelepciunea învaţă nu numai cum să ne apărăm de ei atunci când pot fi periculoşi dar şi cum să profităm de ajutorul lor. Or, acest ajutor depinde îndeosebi de simpatia pe care o au pentru noi şi, într-o anumită măsură, şi de părerea că se pot încrede în noi. Omul înţelept se străduieşte să câştige în primul rând simpatia celorlalţi şi, în al doilea rând, stima lor.

Din acelaşi motiv, înţelepciunea recomandă o atitudine pozitivă faţă de problemele sociale, cu atât mai mult cu cât o astfel de atitudine este conformă, în plus, cu nevoile sociale ale individului.

Sunt trei principii fundamentale: acela al simpatiei, al solidităţii şi al solidarităţii. Primul sună astfel:

14. Străduieşte-te câştigi simpatia să celorlalţi.

Aceasta este, fără îndoială, regula cea mai importantă a domeniului nostru. Orice om, chiar şi cel mai umil, poate fi util. De unde două precepte, unul negativ care spune ce nu trebuie făcut şi celălalt pozitiv care prescire cele ce se cuvin a fi făcute.

14.1. Pe cât posibil, nu ţi-i înstrăina pe ceilalţi.

Se întâmplă, desigur, să nu poţi evita înstrăinarea de cineva atunci când este vorba despre o dispută sau despre o luptă. Altfel însă, trebuie s-o eviţi. De unde preceptul:

14.11. Pe cât posibil, evită certurile.

Acest precept cere să fie bine înţeles. El nu este identic adagiului popular după care înţeleptul cedează întotdeauna. Într-adevăr, înţeleptul nu cedează întotdeauna ci numai atunci când nu face daraua cât ocaua. Preceptul nostru nu interzice deci orice dispută, ceartă sau luptă ci doar pe acelea care sunt inutile.

Un precept derivat se raportează la certurile cu cei ce au o putere asupra noastră.

14.111. Evită cu orice preţ certurile cu cei ce au o putere asupra ta.

Acest precept se formulează şi spunând: „Nu te certa cu poliţistul". Îi este atribuită unui sfânt religios următoarea afirmaţie: „Numai o mare nenorocire sau o mare prostie pot face ca tu să ai dreptate împotriva superiorului tău". Dar a evita certurile nu este întotdeauna uşor.

Înţelepţii ne dau, în această privinţă, următorul sfat:

14.112. Şterge-o în clipa în care o ceartă periculoasă te ameninţă inevitabil.

O altă lege, aparţinând la fel de bine înţelepciunii şi moralei, prescrie:

14.12. Dacă nu te costă nimic, sau te costă puţin, nu fă nici o nedreptate nimănui.

Înţelepciunea nu merge atât de departe ca morala în acest caz, căci aceasta interzice orice nedreptate, chiar dacă evitarea ei ne costă scump. Acest precept este justificat de faptul că fiecare nedreptate făcută altuia ne privează de simpatia sa, pe care trebuie să ne străduim s-o păstrăm.

14.121. Dacă poţi evita, asta, nu spune nimănui lucruri neplăcute.

14.122. Nu critica niciodată, în prezenţa sa, ţara, confesiunea sau profesiunea altuia.

E uimitor cât de greu le este oamenilor sa suporte critica, fie ea şi uşoară, de pildă, a naţiei lor. Reacţia la o astfel de critică este în general mult mai violentă decât dacă s-ar adresa propriei lor persoane. Dar cei ce n-au trăit în medii internaţionale sau eterogene sub un alt aspect nu ştiu acest lucru şi păcătuiesc adesea împotriva legii noastre, pierzând mult din simpatie.

Există şi un alt motiv pentru care aceste precepte sunt adeseori încălcate de mulţime. Acesta provine din faptul că omul are, între altele, tendinţe sadice:

suferința altora îi face plăcere. Dar a urma această tendință este, în general, dăunător vieții fericite şi, plecând de aici, contrar înțelepciunii.

Preceptele următoare exprimă aspectul pozitiv al principiului nostru:

14.2. Străduieşte-te să câştigi simpatia fiecărui om întâlnit.

14.21. Fii amabil.

14. 211. Fii deosebit de amabil cu oamenii bogați şi puternici.

Trebuie să fii amabil cu toată lumea, dar mai ales cu oamenii importanți pentru că aceştia îți pot fi deosebit de utili. Or, suntem frecvent tentați să fim chiar mai puțin amabili față de ei, deoarece stârnesc invidia cu mare uşurință. Şi nu e deloc necesar să spunem că omul înțelept nu resimte niciodată invidia, care nu-i dă nimic şi îi răvăşeşte pacea spiritului.

14.22. Fă bucuros servicii care nu te costă nimic sau puțin.

Deoarece, dacă un astfel de serviciu nu te costă nimic, obții ceva, şi anume simpatie, pentru nimic.

14. 23. Fă astfel încât prezența ta şi discursul tău să fie plăcute partenerului.

Legile următoare, *bazate* pe o experiență seculară, sunt mai tehnice:

14. 231. Apropie-te de celălalt mereu cu surâsul pe buze.

Se pare că civilizația chineză are mai multă înțelegere pentru această regulă decât a noastră. În ceea ce ne priveşte, ne apropiem bucuroşi de semenul nostru cu dinții strânşi, ceea ce este, evident, o prostie.

14. 232. Flatează-ți partenerul.

Nimic nu produce atâta simpatie din partea celorlalți oameni decât flatarea, mai ales când sunt flatați pentru ceea ce cu adevărat este demn de admirat la dânşii. Or, fiecare om are trăsături demne de laudă şi de care-i mândru. Este treaba înțeleptului să le descopere şi să le laude.

14.233. Fă în aşa fel încât partenerul tău să înțeleagă faptul că te interesezi de el.

14.234. Permite-i partenerului să vorbească oricât de mult, mai ales despre sine.

Este principiul răbdării în fața verbozității care ne încearcă pe toți. Omul înțelept preferă vorbirii, tăcerea, şi-i lasă, răbdător, pe ceilalți să pălăvrăgească.

14.3. Străduieşte-te sistematic şi cu perseverență să câştigi simpatia celor cu care trebuie să trăieşti.

Acest sfat este adeseori dat tinerilor căsătoriți care ignoră uneori că ceea ce se cheamă „iubire" trebuie să fie mereu cucerit şi construit din nou, dar aceeaşi regulă se aplică tuturor celor care, dintr-un motiv sau altul, sunt condamnați să trăiască împreună. Cu toții ar trebui să se străduiască sistematic şi cu răbdare să câştige simpatia partenerilor.

15. Fidelitatea

Termenul „fidelitate" a fost ales, în absența altuia mai bun, ca titlu al acestui paragraf, pentru a denumi o trăsătură umană care ar mai putea fi numită „seriozitate". Omul înțelept este un om serios, căruia i te poți mărturisi. Şi este astfel pentru că faima de seriozitate îi este foarte utilă celui ce se bucură de ea. Aşadar, şi în această privință înțelepciunea este de acord cu morala, cu singura deosebire că preceptele sale nu sunt obligatorii la modul absolut. Principiul general al seriozității sună după cum urmează:

15. Acționează în aşa fel încât să fiii considerat demn de încredere.

Or, ca să fie aşa, trebuie să posezi două calități: să fii veridic şi fidel. Plecând de aici, două precepte derivate:

15.1. Pe cât posibil, nu minți si nu induce deloc în eroare.

Înțeleptul mincinos dă impresia de contradicție. Într-adevăr, cel ce minte şi induce în eroare în mod sistematic pierde repede încrederea celorlalți şi se expune unor numeroase adversități.

Preceptul spune „pe cât posibil" pentru că, în situații grave, minciuna nu e numai îngăduită ci chiar obligatorie. Astfel, atunci când poliția inamicului caută un luptător din rezistență, înțelepciunea nu numai că interzice dar chiar recomandă minciuna, şi anume să spui că omul căutat nu se află acolo. Totuşi, acestea sunt cazuri excepționale. Ca regulă generală, înțeleptul este veridic.

15.2. În principiu, ține-ți promisiunile.

Iată încă un principiu comun moralei şi înțelepciunii. Este adevărat că justificarea este diferită în cele două cazuri şi că legea înțelepciunii nu obligă decât „în principiu". Justificarea este aceeaşi ca în cazul precedentului precept şi „în principiu" înseamnă că nu trebuie să ne ținem promisiunile decât doar dacă aceasta nu ne provoacă prea multe plăceri.

16. Solidaritatea

Ultimul principiu de înțelepciune pe care vrem să-l amintim aici este puțin diferit de celelalte. Îl numim „principiul solidarității" şi îl formulăm după cum urmează:

16. Fii solidar în mod cumpătat cu grupul căruia îi aparții.

Este vorba aici despre legătura cu grupurile umane iar nu cu indivizii. Normal, fiecare om aparține unor grupuri diferite. Este membru al unei familii, unul dintre locatarii unui imobil, cetățean al unei comune, al unui județ, al unui stat, aparține unei națiuni. Pe de altă parte, el poate fi şi membru al unui partid politic şi al unei confesiuni religioase, membru de onoare al societății de creştere a iepurilor de casă şi al asociației prietenilor pădurii.

Or, natura umană este astfel croită încât nu poți avea o viață fericită fără solidaritatea cu aceste grupuri. Căci omul are nu numai nevoi individuale ci şi nevoi sociale. Lui îi pasă ca grupurile cărora le aparține să fie prospere. În alți termeni, el are şi sentimente sociale. Anumiți înțelepți au chiar gândit că secretul vieții fericite constă negreşit în echilibrul dintre sentimentele personale şi cele sociale.

Prin urmare, omul înțelept dă satisfacție şi nevoilor sale sociale şi are grijă ca grupul său să aibă succes. Nu citățm decât câteva precepte privitoare la acest aspect şi o vom face la sfârşitul acestui manual pentru că sunt cel mai bine cunoscute şi se bucură de o mare popularitate în rândul jurnaliştilor, oamenilor politici, moraliştilor şi clericilor. Căci trăim într-o perioadă de „socializare", în cursul căreia se străduieşte constant să ne convingă că trebuie să ne sacrificăm cauzei sociale cutare sau cutare, înțelepciunea nu învață, desigur, nimic de acest gen şi ea se distinge de un naționalism vulgar şi de altele asemenea în două moduri:

(1) În cazul înțelepciunii nu este deloc vorba despre o „îndatorire" față de o entitate în genul națiunii sau clasei ci pur şi simplu de satisfacerea anumitor nevoi ale individului.

(2) Preceptul solidarității nu obligă decât cu clauza „în mod cumpătat". Este adevărat că această limitare este prezentă în fiecare lege a înțelepciunii dar ea capătă o importanță deosebită în acest caz căci mai ales în numele nevoilor sociale oamenii au comis prostii şi crime de necrezut, s-au lăsat omorâți, au torturat şi măcelărit pe ceilalți. Omul înțelept este o ființă socială dar în chip moderat iar nu fanatic.

Ceea ce învață moraliştii este, în majoritatea cazurilor, solidaritatea. Iată de ce preceptul nostru poate fi formulat şi în felul următor:

16.1. Supune-te în mod cumpătat legilor moralei.

Mulți oameni au devenit nefericiți datorită supunerii oarbe față de legile moralei şi ale poliției. Dar experiența ne învață şi că cel ce încalcă în mod constant legile moralei, nu va avea, în general, viață fericită. Suntem animale

sociale şi un comportament contrar principiilor care formează fundamentul societăţii - şi acestea sunt regulile moralei - dăunează, cel mai adesea, până la urmă, individului. Omul înţelept este, deci, moral dar fără exagerare.

O lege care aparţine la fel de bine moralei ca şi înţelepciunii este principiul gradelor de solidaritate:

16.2. În condiţii aproximativ egale, dă prioritate membrului din grupul tău în faţa străinului.

„În condiţii aproape egale", deoarece dacă străinul este, de pildă, mai important pentru noi, evident că trebuie să-i dăm prioritate. „Din grupul tău", de pildă unui membru al familiei în faţa unui vecin, aceluia în faţa unui locuitor dintr-un alt cartier, unui compatriot în faţa unui străin.

Această lege este aproape evidentă pentru bunul simţul. Într-adevăr, ar trebui să fie limpede că, dacă nu putem salva decât o singură persoană, şi trebuie să alegem între propriul copil şi un vecin, trebuie să dăm prioritate copilului. Dar, sub influenţa propagandei unei false doctrine numite egalitarism moral", mulţi resping această lege acuzându-i pe cei ce o respectă de „rasism". S-a ajuns până acolo încât, a fi de acord cu ea este pasibil de pedeapsă prin lege în majoritatea ţărilor.

Să notăm că cea mai puternică solidaritate este cea dintre mamă şi copilul ei care este ca o parte din ea însăşi. Iată de ce înţelepciunea poate chiar să-i recomande mamei să se sacrifice pentru copilul ei.

16.3. Conformează-te grupului în care te afli.

Această lege, asemănătoare celei a discreţiei (12), exprimă acelaşi gând dar într-o manieră pozitivă. Înţelepciunea învaţă să te adaptezi anturajului în modul de a te îmbrăca, în comportament şi în opinii. Este adevărat, omul înţelept nu acceptă, judecăţile mulţimii (10.2) dar înţelepciunea îl sfătuieşte să nu enunţe deschis vederi contrare credinţelor mulţimii. Există, desigur, excepţii de la această regulă; astfel, cei ce poartă responsabilitatea afacerilor publice sunt adeseori obligaţi să acţioneze împotriva acestui precept.

Înţelegem aici prin „grup" nu numai societatea ai cărei membri suntem ci şi grupurile de oameni în care ne aflăm la modul fizic. Numai un prost încearcă să impună străinilor propriul său mod de a se îmbrăca, de a se comporta şi opiniile sale.

Aceluiaşi capitol îi aparţin si preceptele înţelepciunii privitoare la prietenie căci o mare solidaritate există între prieteni.

16.4. Să ai câţiva prieteni.

Prietenul este cineva pe care-l iubeşti. Or, nevoia de iubire este înrădăcinată în natura umană. De unde adagiul clasic: „Adevărata fericire constă în a iubi şi a fi iubit". Să adăugăm că, dacă e bine să ai bani, este şi mai bine să ai prieteni bogaţi.

16.41. Să-ți fie prieten doar cel ce şi-a dovedit cinstea şi inteligența.

Se poate chiar spune că numai un alt înțelept poate fi prietenul unui înțelept.

16.42. Fii fidel prietenilor tăi.

Întotdeauna înțelepții au predicat că prietenii adevărați au totul în comun.

C

MORALĂ, ETICĂ ŞI ÎNȚELEPCIUNE

În acest capitol vor fi luate în considerare anumite probleme teoretice privind înțelepciunea şi câteva domenii învecinate. Citind scrierile moraliştilor, descoperim frecvent o confuzie între lucruri foarte diferite pe care vrem să le numim aici „morală", „etică" şi „înțelepciune". Este adevărat că diferența între primele două, între morală şi etică, este, de câtva timp, destul de răspândită între filosofi, dar numai la dânşii. Mai mult, există două şcoli filosofice care continuă să o respingă cu râvnă. Aceştia sunt îndeosebi neotomiştii şi neohegelienii. Cei dintâi pentru că tot ce a venit după secolul XIII li se pare deseori suspect. Neohegelienii deoarece pentru ei tot ce e diferit este identic. Ei numesc asta „dialectică", ridicând confuzia dintre concepte la rang de principiu filosofic. În schimb, rari sunt cei ce au remarcat diferența dintre morală şi înțelepciune.

Împotriva acestor confuzii noi stabilim prima afirmație:

C. 1. Ceea ce se numeşte în mod obişnuit „etică" se compune din cel puțin trei discipline diferite: morala, etica propriu-zisă şi înțelepciunea.

„Cel puțin trei", deoarece unul dintre cele două genuri ale moralei religioase formează poate un alt domeniu care aparține încă eticii în sensul curent al cuvântului.

Ca să putem explica diferențele dintre aceste discipline, vom enunța câteva propoziții referitoare la sensul termenilor aflați în discuție.

I. Morala

Termenul de „morală" va fi folosit aici pentru a desemna un ansamblu de legi şi nu, aşa cum se întâmpla frecvent, anumite atitudini umane. Pentru a face să se înțeleagă limpede ce este morala înțeleasă, în acest sens, să luăm în considerare următoarele legi pe care toată lumea le va numi, după câte se pare, „legi morale" (pentru a simplifica, numim „legi" şi interdicțiile):

a) Salvează un copil care se îneacă!

b) Nu tăia gâtul mamei tale adormite!

Ce au în comun cele două legi? Mai mult proprietăți, dintre care enumerăm trei. (1) în primul rând, acestea sunt nişte legi, nişte reguli: ele nu spun ceea ce este ci ceea ce trebuie să fie. În limbajul logicii, acestea nu sunt enunțuri ci norme. (2) Apoi, ele au un caracter categoric. Vrem să spunem prin aceasta că nu sunt condiționate ci necondiționate. Ele nu promit vreo recompensă dar nici nu amenință cu vreo pedeapsă. Nu sunt legate de un scop. Întrebarea: „în ce scop trebuie să-l salvez pe acest copil?" nu are, evident, nici un sens. (3) în sfârşit, şi mai ales, ele sunt obligatorii într-un sens special care le este propriu doar lor. Față cu o astfel de lege, avem impresia că ni se impune ceva, simțim că nu ne este permis să acționăm altfel. În paranteză fie spus, unul dintre cele mai uimitoare fapte din istoria moralei este acela că atâția filosofii nu au perceput acest caracter al legilor morale particulare.

Vom utiliza aceste trei proprietăți pentru a defini sensul pe care-l dăm. termenului de „morală". Vom spune:

C. 2. Morala este un ansamblu de legi categorice care impun o obligație de un fel aparte.

Este adevărat că anumiți filosofi o neagă, adică dau cuvântului „morală" un alt sens decât noi. Pentru ei legile morale sunt legate de un scop. S-a spus, în mod răutăcios, despre ei că aşteaptă un bacşiş pentru ca nu le-au tăiat mamelor lor gâtul. Noi vom spune simplu că există evident legi care nu promit nici o recompensă şi pe care toată lumea este de acord să le numească „morale". Fireşte că fiecare este liber să utilizeze altfel cuvântul, numai că, făcând-o, va merge împotriva uzajului obişnuit. În orice caz, natura a ceea ce numim „legi morale" este astfel croită încât legile morale ne-ar obliga, chiar dacă îndeplinirea a ceea ce ele pretind ar fi de pedepsit.

Cele două legi pe care le-am citat au încă o proprietate comună: sunt evidente.

Nu e necesar să le demonstrăm unui om normal; el vede că aceasta e datoria sa.

Totuşi, această evidență nu se potriveşte tuturor preceptelor moralei. Există situații în care datoria noastră nu este limpede dintr-odată. În astfel de situații, putem adeseori realiza acest lucru raționând pe baza legilor evidente, ca punct de plecare.

Astfel, nu suntem de acord cu faptul că avortul este moralmente ilicit. De fapt, se pare că legea „Nu vei avorta" nu este în mod direct evidentă. Cei ce o admit raționează pornind de la legea evidentă „Nu vei ucide o ființă umană inocentă". Să notăm şi că legile, pornind de la care se deduc altele, trebuie să fie legi morale, deci categorice şi obligând într-un mod specific moralei.

Putem afirma deci că:

C. 3. Legile moralei sunt evidente sau pot fi deduse din legi morale evidente.

Marginal, câteva remarci despre relația dintre morală şi ştiință. Ştiința nu se ocupă decât de fapte, de ceea ce este, nu de ceea ce trebuie să fie şi, în consecință, nu formulează decât propoziții şi nu reguli (cu excepția regulilor de procedură ştiințifică). Or, morala se compune nu din propoziții ci din reguli. Deci:

C.4. Morala nu este o ştiință.

Împotriva acestei afirmații este ridicată uneori următoarea obiecție: legile pot fi traduse în propoziții care pot fi obiectul ştiinței . Mai întâi însă, la drept vorbind, legile nu pot fi traduse în propoziții, putem doar crea o armonie, în sens univoc, între propoziții şi legi, ceea ce nu este acelaşi lucru. De pildă, legea „Salvează copilul care se îneacă", poate fi pusă de acord cu propoziția „A salva copilul care se îneacă este o obligație". Şi, mai ales, acestea sunt propoziții de un gen aparte, al căror predicat desemnează o valoare. Ele sunt, de fapt, criptolegi. Pe de altă parte, ele nu sunt verificabile în mod intersul-biectiv. Obiecția nu se susține. Deci, morala nu este şi nu poate fi o ştiință. Invers,

C.5. Nu există morală ştiințifică.

Legile unei astfel de morale ar fi deduse, printre altele, din propoziții ştiințifice. Or, a vrea să deduci o lege dintr-o propoziție este tot una cu a comite ceea ce se cheamă un „sofism naturalist" (naturalistic fallacy), căci din aceea că ceva este nu rezultă niciodată că ceva trebuie să fie. Eroarea naturalistă provine din faptul că ştiința poate furniza premisele minore ale unui raționament moral dar premisele majore trebuie să fie întotdeauna lege, deci nu pot fi ştiințifice.

II. Etica

Termenul „etică", în sensul în care îl folosim noi, desemnează un domeniu diferit de acela al moralei deşi legat de ea. Următoarele întrebări aparțin, de pildă, domeniului său:

a) De ce este o datorie salvarea unui copil?
b) De ce este interzis să tai gâtul mamei tale?
c) Ce înseamnă „a fi o datorie"?

ca şi răspunsurile la aceste întrebări.

Răspunsul la prima: a) a salva un copil este o datorie pentru că acest lucru este folositor supraviețuirii speței umane şi este o teoremă a eticii.

Să notăm mai întâi că aceste întrebări si răspunsuri nu se ivesc în conştiința omului care se simte moralmente obligat să facă ceva. Dacă, de pildă, am zice unui om ocupat să salveze un copil de la înec că face asta în vederea supraviețuirii speciei umane, probabil că acesta ar striga indignat să nu fie deranjat cu astfel de chestii. El nu salvează copilul pentru un scop anume, oricare ar fi el, ci pur şi simplu pentru că vede limpede care îi este datoria.

Întrebările şi răspunsurile etice nu apar la nivelul conştiinţei omului angajat în acţiune.

Dimpotrivă, ele apar când reflectăm la legile moralei. Iată de ce, ceea ce numim „etică" poartă numele de „metaetică" (morala noastră se numeşte atunci „etică"). Dar termenul „metaetică" este rău ales, căci metaştiinţa, de la ştiinţa cu Ş, în limbajul logicii, de unde este luat, este doar studiul limbajului Ş. Astfel, metamatematica este studiul limbajului matematicilor. Or, etica, în sensul nostru, se ocupă nu numai de limbajul moralei, ci şi de entităţile nicidecum lingvistice care sunt obligaţia, conştiinţa morală etc.

Pentru a reveni la propoziţiile noastre etice: ce au ele în comun? Răspunsul este că au două trăsături comune: (1) sunt propoziţii, (2) au ca obiect legile morale şi problemele legate de existenţa lor. Acestea nu sunt legi ci propoziţii adevărate. Putem spune:

C.6. Etica este un ansamblu de propoziţii, deci nu de legi privind morala.

Ar trebui, deci, să fie limpede că etica nu este tot una cu morala nici invers. Astăzi, confuzia dintre cele două domenii nu mai este admisibilă. Cât de diferite sunt rezultă şi din faptul că

C.7. Etica este o ştiinţă şi o parte a filosofiei ştiinţifice,

în timp ce morala nu este o ştiinţă (C.6). Să mai notăm că etica, contrar moralei, nu are nici o importanţă pentru practică. Poţi trăi bine şi moral fără a avea cea mai vagă idee despre ea.

C.8. Etica este fără importanţă pentru viaţă; ea nu este importantă decât pentru filozofie,

contrar moralei care este indispensabilă vieţii.

III. Înţelepciunea

În înţelepciune se află două feluri de precepte: pe de o parte legile particulare şi, pe de altă parte, principiul fundamental, fără a cărui recunoaştere celelalte precepte nu pot fi acceptate. Situaţia este, deci, contrară celei pe care o înfăţişează morala. Un precept moral este adesea imediat evident şi nici o dovadă nu mai este necesară pentru ca el să fie recunoscut drept valabil. Dar nici un precept al înţelepciunii nu este evident în mod direct. Nu acceptăm aceste precepte particulare decât în virtutea principiului fundamental. Căutarea „primului principiu" al moralei, atât de răspândit la moralişti, se pare că provine din confuzia dintre acest domeniu şi acela al înţelepciunii.

Principiul fundamental al acesteia din urmă este: „Acţionează în aşa fel încât să trăieşti fericit îndelung". Natura sa este diferită de aceea a oricăror alte precepte sapienţiale căci (1) este o lege autentică şi nu o propoziţie deghizată, (2) nu este ipotetic ci categoric. În aceste două privinţe, el seamănă cu legile

moralei. Şi totuşi nu este un precept moral căci obligaţia proprie moralităţii îi lipseşte, într-adevăr, nimeni nu are datoria de a voi să trăiască mult şi bine:

C.9. Principiul fundamental al înţelepciunii este o lege categorică, dar nu este o lege morală.

Să remarcăm că asemănarea dintre acest principiu şi legile morale este cea care, probabil, i-a indus în eroare pe moralişti. Constatând cu justeţe că este un precept categoric, ei au tras concluzia, pe nedrept, că înţelepciunea este o parte a moralei.

Confuzia dintre cele două domenii este, de asemenea, probabil, la originea căutării primului principiu al moralei, la fel de popular la moralişti ca principiul fundamental. În ceea ce priveşte principiile particulare, să începem, ca şi în cazurile precedente, cu nişte exemple. Găsim în înţelepciune, între altele, următoarele legi:

a) Fii deosebit de amabil cu oamenii bogaţi. (14.211)
b) Nu te certa cu poliţistul. (14.111)

Ce au ele în comun? Mai întâi, cel puţin în aparenţă, ele sunt, ca şi preceptele morale, legi iar nu propoziţii. Ele spun ceea ce trebuie să fie iar nu ceea ce este. Apoi - şi asta contrar preceptelor moralei - ele sunt ipotetice, nu categorice. Nu obligă decât cu o anumită condiţie. De pildă, trebuie să fii deosebit de amabil cu cei bogaţi numai dacă doreşti să le câştigi simpatia. Dacă simpatia unui bogat nu mă interesează, nu sunt deloc silit să fiu mai amabil cu el decât cu oricare altul. În limbajul logicii, preceptele înţelepciunii iau forma condiţională: „Fă p dacă vrei q".

Putem, deci, formula următoarea afirmaţie provizorie, în care se presupune că este vorba despre toate preceptele înţelepciunii, exceptând principiul fundamental.

C. 10. Înţelepciunea pare a fi un ansamblu de legi condiţionale.

Dar aici apare o dificultate. Dacă aceste precepte spun ceea ce convine unui scop, ele spun ceea ce este, constată un fapt, sunt deci propoziţii deghizate. De pildă, preceptul „nu te certa cu poliţistul" spune în fond că „lumea este în aşa fel orânduită încât cearta cu poliţistul provoacă neplăceri". Acest precept nu face decât să constate ceva. Putem spune, deci:

C.11. Preceptele înţelepciunii sunt propoziţii deghizate în legi.

Înţelepciunea este, aşadar, o tehnică. Acesta este un lucru foarte important şi atât de rar înţeles încât merită a fi formulat într-o teoremă specială:

C. 12. Înţelepciunea este tehnologia vieţii lungi şi fericite.

Diferența dintre ea şi celelalte tehnologii constă mai întâi în aceea că nu conține decât principiile de comportament cele mai generale; apoi, în aceea că pare să presupună caracter, ceea ce alte tehnologii nu fac.

Or, dacă este o tehnologie, este vorba într-însa de anumite conexiuni de fapte. Putem, deci, spune că, contrar moralei,

C. 13. Înțelepciunea este, sau ar putea fi, o ştiință.

De fapt, ea nu este încă aşa ceva, pentru că a fost livrată profeților şi oamenilor de litere. Este adevărat, totuşi, că există o semiduzină de discipline ştiințifice sau cvasiştiințifice în care sunt dezbătute anumite aspecte ale înțelepciunii, precum: praxiologia, psihotehnica, sociotehnica, teoria administrației, teoria deciziei, tehnologia reclamei şi poate altele. Trebuie spus, totuşi, că toate aceste discipline împreună nu oferă decât un fragment din ceea ce găsim în învățătura înțelepților. Pe de altă parte, nici una dintre ele nu studiază preceptele din punctul de vedere al primei legi a înțelepciunii.

Cât despre considerațiile prezente, ele nu sunt ştiințifice ci, ca să spunem astfel, protoştiințifice. Ele pregătesc o nouă ştiință care va fi înțelepciunea ştiințifică. Filosofiile au practicat în mod tradițional reflecțiile protoştiințifice, pentru a nu cita decât cazurile psihologiei şi al sociologiei.

Ca ştiință, înțelepciunea ar fi o parte a psihologiei dar ar profita, probabil, şi de învățăturile sociologiei. În orice caz, este sigur că

C. 14. Metoda înțelepciunii ştiințifice ar trebui să fie experimentală.

Iată un exemplu de procedeu prin care s-ar putea stabili preceptele înțelepciunii: fie legea „Spune-ți în fiecare dimineață: «totul merge strună»“ (4.411). Ca să-i stabilim validitatea, am da unui grup de subiecți indicația de a o urma, şi altuia, de-a nu o aplica. Seara, i-am interoga cu privire la caracterul agreabil sau dezagreabil al zilei etc.

În sfârşit, o remarcă despre relația înțelepciunii cu raționalitatea. Dacă înțelegem prin „rațional” non-contradictoriul, orice decizie înțeleaptă este rațională, dar nu şi invers. Ca să fii înțelept, o decizie trebuie să fie şi conformă cu principiul fundamental al înțelepciunii. Cel ce, de pildă, ar avea ca regulă de viață că trebuie sa acționeze astfel încât să trăiască puțin, ar acționa de o manieră rațională fumând opium, dar ar fi greu de spus că comportamentul său este înțelept.

IV. Morală şi înțelepciune

Aceste concluzii pot fi rezumate în tabloul următor:

domeniu	*categorie*	*structură*	*obligație*
morală	legi	categorică	da

etică	propoziţii	**X**	**X**
înţelepciune - prim principiu	legi	categorică	nu
înţelepciune - alte teoreme	criptolegi	ipotetică	nu

Morala nu cade întotdeauna de acord cu înţelepciunea. S-a văzut un exemplu de opoziţie a lor în cazul sinuciderii. Iată un altul. Să presupunem că am fost martorul unei crime comise de un om a cărui simpatie este importantă pentru mine. Când judecătorul mă întreabă dacă l-am văzut comiţând acea crimă, morala (ca şi legea) îmi ordonă să răspund afirmativ dar înţelepciunea mă sfătuieşte să neg. Trebuie să constatăm, vai! că

C.15. Există adesea contradicţie între o lege a moralei şi un precept al înţelepciunii.

Aceste contradicţii par a fi chiar atât de frecvente încât se poate afirma că

C. 16. Viaţa umană este cel mai adesea un compromis între morală şi înţelepciune.

Se pare că din cauza aceasta majoritatea oamenilor au o dublă morală, una autentică şi cealaltă sapienţială.

V. Morala religioasă

Consideraţiile despre înţelepciune ne permit să cunoaştem mai bine încă un alt domeniu, acela al moralei religioase; din această pricină adăugăm aici câteva remarci cu privire la ea. Prin „religioasă" se înţelege morala religiilor mediteraniene (iudaism, creştinism şi islamism) dar numeroase elemente ale teoriei schiţate mai jos se aplică, probabil, şi altor religii.

Să începem, şi de astă dată, cu exemple. Următoarele două legi aparţin, fără nici o îndoială, moralei religioase (creştine):

a) Iubiţi pe vrăjmaşii voştri (Mt. 5, 44)

b) Leapădă-te de tine (Mt. 16, 24)

Ce au ele în comun? Putem repeta aproape literal ceea ce s-a spus despre legile înţelepciunii. Ca şi regulile aceleia, acestea sunt legi care spun nu ceea ce este ci ceea ce trebuie făcut. Cu toate acestea, nici un precept al moralei religioase, contrar anumitor legi ale moralei naturale, nu este evident în mod direct: toate trebuie justificate printr-un raţionament plecând de la un principiu general. Putem, deci, spune:

C. 17. Morala religioasă este un ansamblu de legi care depind logic de un principiu general.

În consecință, ne-am putea gândi că legile moralei religioase sunt, ca şi cele ale înțelepciunii, propoziții deghizate (C. 11). Dar situația nu este simplă şi cere o *analiză* mai aprofundată.

Mai întâi, constatăm că

C. 18. Legile moralei religioase presupun faptul că cel ce le acceptă doreşte să evite să-L supere pe Dumnezeu.

Structura logică a acceptării unei astfel de legi este următoarea:

1. Evită să-L superi pe Dumnezeu.
2. Cine evită să-L supere pe Dumnezeu face tot ceea ce Dumnezeu porunceşte.
3. Dumnezeu porunceşte p.
4. Deci trebuie să facem p.

Din punct de vedere logic, caracterul metalingvistic al acestei probe merită să fie menționat deoarece justificările preceptelor moralei naturale şi ale înțelepciunii sunt făcute într-un limbaj obiectiv. Şi mai important este faptul că „a evita", în premise (1), se defineşte prin frică: se evită acel lucru de care ți-e frică. Or, există două feluri de frică religioasă. Una, care se numeşte „servilă", se teme de pedeapsă; cealaltă, numită „filială", este fiica de a supăra o ființă iubită.

În consecință

C. 19. Există două feluri de morală religioasă, una bazată pe frica servilă şi cealaltă pe frica filială.

Aceasta nu înseamnă de altfel că cele două nu pot exista simultan în acelaşi subiect. Se pare chiar că o astfel de coexistență este mai degrabă regula decât o excepție.

În ceea ce priveşte morala bazată pe frica servilă, este uşor de demonstrat că este un fel de înțelepciune. Într-adevăr, primele premise în justificarea acestor legi „evită să-L superi pe Dumnezeu" nu sunt evidente când e vorba despre frica servilă. Nu este evident că acesta ne permite să evităm pedeapsa decât dacă admitem principiul înțelepciunii (că trebuie să căutăm viața fericită), adică să evităm neplăcerile. Legile acestei morale sunt, deci, ipotetice. Se poate spune despre ele, prin analogie cu C. 11:

C. 20. Principiile moralei religioase bazate pe frica servilă sunt propoziții deghizate în legi.

Urmează că această morală, ca şi înţelepciunea, ar putea fi o ştiinţă. Dar, contrar legilor înţelepciunii, acestea nu pot fi justificate pe cale experimentală. Ele sunt justificate prin raţionament plecând de la textele sacre.

Morala religioasă a fricii servile se distinge de înţelepciune şi prin aceea că viaţa fericită, cel puţin parţial, e concepută ca o viaţă de dincolo de mormânt. În această privinţă, se pot distinge trei tipuri de morală religioasă, după cum viaţa fericită este viaţa terestră, cerească sau amândouă. Prin analogie cu C. 12, spunem, deci că:

C. 21. Morala religioasă a fricii servile este o tehnologie a vieţii fericite terestre, cereşti sau a amândurora.

Găsim primul tip, de pildă, în porunca a patra: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta... ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pământ" (Deut. 5, 16). Al treilea este reprezentat, între altele, de textul din Evanghelie: „Şi oricine a lăsat fraţi sau surori... pentru numele meu însutit va primi şi viaţa veşnică va moşteni" (Mt. 19, 29). Această morală se deosebeşte de înţelepciune şi prin aceea că legătura dintre principiul fundamental şi legile particulare se bazează pe o poruncă divină. Ea este, deci, o morală eteronomică.

Structura moralei religioase *bazate* pe frica filială este foarte diferită. Ea nu are nimic de-a face cu înţelepciunea. Ca şi morala naturală, nu este legată de un scop. Preceptele sale sunt adevărate legi categorice. Două exemple: piosul mahaianist budist renunţă chiar la nirvana ca să devină un nou Budha. În Europa există cazul celebru al mănăstirii de călugăriţe dominicane de la Unterlinden, cunoscute în secolul al XV-lea pentru severitatea vieţii lor. Întrebate ce ar face dacă s-ar dovedi că sufletul moare o dată cu trupul, stareţa dădu un răspuns uimitor: „Exact ceea ce facem acum".

Altfel decât în cazul moralei religioase bazate pe frica servilă, principiul fundamental este aici evident pentru credincios, nu are nevoie, deci, de nici o justificare. El are şi caracteristicile unei adevărate legi morale, în special a obligaţiei. Ar aparţine moralei naturale dacă evidenţa sa nu ar fi diferită de aceea a preceptelor morale naturale (ea este îndeosebi religioasă). Ca urmare, se pare că avem de-a face cu un domeniu specific.

C.22. Morala religioasă bazată pe frica, filială pare a St un ansamblu de legi de un gen aparte, ireductibil la altele.

Să remarcăm că natura eteronomică a acestor legi nu o privează deloc de caracterul (ei) moral. Este adevărat că ele sunt acceptate de credincios pentru că Dumnezeu porunceşte astfel, dar porunca divină, ea însăşi, nu este acceptată în chip eteronomic. Când vecinul îmi cere să dau mai încet difuzorul, care-l împiedică să doarmă, supunându-mă acestui precept eteronomic, nu acţionez deloc într-un mod mai puţin moral decât în cazul în care celălalt nu intervine. Căci regula în numele căreia acţionez - aceea de a nu împiedica un vecin să doarmă - este o regula morală.

Ca să încheiem, să menționăm problema relațiilor dintre morala religioasă şi cea naturală. Două lucruri sunt sigure. Pe de o parte, că există legi ale moralei religioase necunoscute moralei naturale, precum cele două citate mai sus. Pe de altă parte, că anumite precepte ale acesteia din urmă aparțin şi moralei religioase, precum legile decalogului. Anumiți teologi merg mai departe şi gândesc că întreaga morală naturală este cuprinsă în morala religioasă. Dar problema ar merita să fie studiată într-un mod mai aprofundat.

APENDICE

TABLA DE LEGI

[1.] Acționează în aşa fel încât să trăieşti fericit îndelung.

[2.] Protejează-ți, înainte de toate, viața şi sănătatea.

[2.01.] Nu fi prost; nu te lăsa ucis!

[2.1.] Când viața îți pare negreşit şi iremediabil de nesuportat, ia-ți zilele.

[2.2.] Exceptând situațiile excepționale, plasează-ți viața şi sănătatea deasupra tuturor celorlalte lucruri.

[3.] Bucură-te de viață.

[3.1.] încearcă să ai plăcere şi cât mai puțină durere posibil.

[3.2.] Fă în aşa fel încât viața ta să aibă întotdeauna un sens.

[3.21.] Să ai mereu un scop de atins.

[3.22.] Bucură-te de clipă.

[3.221.] Învață să trăieşti în prezent.

[3.222.] Încearcă să concepi mijloacele drept scopuri.

[4.] Condu-ți viața tu însuți.

[4.1.] Pe cât posibil, în acțiunea fizică, fii independent.

[4.2.] Stăpâneşte-ți gândirea, sentimentele şi stările de spirit.

[4.21.] Acționează potrivit propriului tău ideal.

[4.3.] Nu te ataşa prea mult de o persoană nici de nimic altceva.

[4.31.] Nu te droga.

[4.4.] Păstrează-ți liniştea interioară.

[4.41.] Păzeşte-ți seninătatea spiritului.

[4.411.] Spune-ți în fiecare dimineață: „totul merge strună".

[4.412.] Încearcă să concepi evenimentele viitoare ca fiind plăcute.

[5.] Fii prudent.

[5.1.] Nu admite nici o propunere înainte de a te fi asigurat cu conştiinciozitate că este adevărată sau cel puțin probabil adevărată.

[5.11.] Înainte de a face sau a spune ceva important, pune-ți întrebarea: merită osteneala?

[5.12.] Înainte de a lua o decizie importantă, asigură-te că nu faci din dorințe realitate.

[5.13.] În orice chestiune importantă, cere sfatul oamenilor cu experiență.

[5.14.] Amână pe mâine o decizie importantă.

[5.15.] Cunoaşte-te pe tine însuți.

[5.151.] Găseşte în fiecare zi un moment pentru a reflecta la tine însuți.

[5.2.] Ocupă-te de lucrurile care depind de tine iar nu de cele care nu depind de tine

[5.21.] Nu te îngrijora degeaba.

[5.3.] Veghează să-ți asiguri viitorul.

[6.] Fii moderat în toate cele.

[6.1.] Fii moderat în opinii.

[6.11.] Evită afirmațiile cu totul generale.

[6.12.] Evită judecățile categorice.

[6.2.] Bucură-te de bunuri şi de plăceri cu moderație.

[6.3.] E bine să ştii savura micile bucurii.

[6.31.] Preferă numeroasele mici bucurii câtorva mari plăceri.

[6.4.] Nu încerca să desăvârşeşti lucruri care îți depăşesc posibilitățile.

[7.] Orice hotărâre, o dată luată, execut-o cu tărie şi perseverență.

[7.1.] Nu te lăsa niciodată motivat de frică.

[7.11.] Nu-ți fie frică de moarte.

[8.] Trăieşte pentru opera ta.

[8.1.] Fă tot ceea ce faci cât poți de bine.

[8.2.] Priveşte-te pe tine însuți, pe ceilalți oameni şi lumea cu ochiul naturalistului.

[8.21.] Concepe adversitățile ca pe nişte evenimente naturale.

[8.22.] Nu te înduioşa de tine însuți.

[9.] Consideră relațiile tale cu ceilalți oameni ca fiind foarte importante pentru tine.

[10.] Fii circumspect în relațiile cu ceilalți.

[10.1.] Câtă vreme nu-l cunoşti bine, consideră-l pe orice om întâlnit în cale drept un imbecil rău.

[10.11.] Nu te încrede în nimeni înainte de a te asigura că ştie despre ce vorbeşte şi că e sincer.

[10.12.] Nu admite nici o propoziție ca adevărată sub pretext că a fost publicată prin mijloacele de comunicare socială.

[10.2.] Fii independent față de ceilalți în gândire şi în sentimente.

[10.3.] Preferă singurătatea companiei.

[10.4.] Nu da nici un fel de importanță onorurilor şi insultelor, atâta vreme cât nu eşti sigur că-ți pot fi foarte folositoare sau foarte dăunătoare.

[10.5.] Nu te privi în oglinda anturajului tău.

[11.] Nu te ocupa de un altul decât dacă (1) el poate fi util sau periculos pentru tine, (2) poți să-l ajuți (3) eşti răspunzător pentru el.

[11.1.] Străduieşte-te să-ți imaginezi că oamenii de care nu trebuie să te ocupi nu există decât în imaginația ta.

[12.] Dă celorlalți cât mai puține informații posibile despre tine însuți.

[12.1.] Străduieşte-te să fii cât se poate de anonim în locurile publice.

[13.] Cu excepția prietenilor şi apropiaților, evită familiaritatea.

[13.1.] Nu fi prea amabil la prima întâlnire.

[14.] Străduieşte-te să câştigi simpatia celorlalți.

[14.1.] Pe cât posibil, nu ți-i înstrăina pe ceilalți.

[14.11.] Pe cât posibil, evită certurile.

[14.111.] Evită cu orice preț certurile cu cei ce au o putere asupra ta.

[14.112.] Şterge-o în clipa în care o ceartă periculoasă te amenință inevitabil.

[14.12.] Dacă nu te costă nimic, sau te costă puțin, nu fă nici o nedreptate nimănui.

[14.121.] Dacă poți evita acest lucru, nu spune nimănui lucruri neplăcute.

[14.122.] Nu critica niciodată, în prezența sa, țara, confesiunea sau profesiunea altuia.

[14.2.] Străduieşte-te să câştigi simpatia fiecărui om întâlnit.

[14.21.] Fii amabil.

[14.211.] Fii deosebit de amabil cu oamenii bogați şi puternici.

[14.22.] Fă bucuros servicii care nu te costă nimic sau te costă puțin.

[14.23.] Fă astfel încât prezența ta şi discursul tău să fie plăcute partenerului.

[14.231.] Apropie-te de celălalt mereu cu surâsul pe buze.

[14.232.] Flatează-ți partenerul.

[14.233.] Fă în aşa fel încât partenerul tău să înțeleagă faptul că te interesezi de el.

[14.234.] Permite-i partenerului să vorbească oricât de mult, mai ales despre sine.

[14.3.] Străduieşte-te sistematic şi cu perseverență să câştigi simpatia celor cu care trebuie să trăieşti.

[15.] Acționează în aşa fel încât să fii considerat demn de încredere.

[15.1.] Pe cât posibil, nu minți şi nu induce deloc în eroare.

[15.2.] În principiu, ține-ți promisiunile.

[16.] Fii solidar în mod cumpătat cu grupul căruia îi aparții.

[16.1.] Supune-te în mod cumpătat legilor moralei.

[16.2.] În condiții aproximativ egale, dă prioritate membrului din grupul tău în fața străinului.

[16.3.] Conformează-te grupului în care te afli.

[16.4.] Ai câțiva prieteni.

[16.41.] Să-ți fie prieten doar cel ce şi-a dovedit cinstea şi inteligența.

[16.42.] Fii fidel prietenilor tăi.

TABLA METATEOREMELOR

[CI.] Ceea ce se numeşte în mod obişnuit „etică” se compune din cel puțin trei discipline diferite: morala, etica propriu-zisă şi înțelepciunea.

[C.2.] Morala este un ansamblu de legi categorice care impun o obligație de un fel aparte.

[C.3.] Legile moralei sunt evidente sau pot fi deduse din legi morale evidente.

[C.4.] Morala nu este o ştiință.

[C.5.] Nu există morala ştiințifică.

[C.6.] Etica este un ansamblu de propoziţii, deci nu de legi privind morala.

[C.7.] Etica este o ştiinţă şi o parte a filosofiei ştiinţifice.

[C.8.] Etica este fără importanţă pentru viaţă; ea nu este importantă decât pentru filozofie.

[C.9.] Principiul fundamental al înţelepciunii este o lege categorică, dar nu este o lege morală.

[CIO.] Înţelepciunea pare a fi un ansamblu de legi condiţionale,

[Cil.] Preceptele înţelepciunii sunt propoziţii deghizate în legi.

[CI2.] Înţelepciunea este tehnologia vieţii lungi şi fericite.

[CI3.] Înţelepciunea este, sau ar putea fi, o ştiinţă.

[C14.] Metoda înţelepciunii ştiinţifice ar trebui să fie experimentală.

[CI5.] Există adesea contradicţie între o lege a moralei şi un precept al înţelepciunii.

[CI6.] Viaţa umană este cel mai adesea un compromis între morală şi înţelepciune.

[CI 7.] Morala religioasă este un ansamblu de legi care depind logic de un principiu general.

[CI 8.] Legile moralei religioase presupun faptul că cel ce le acceptă doreşte să evite să-L supere pe Dumnezeu.

[CI9.] Există două feluri de morală religioasă, una *bazată,* pe frica servilă şi cealaltă pe frica filială.

[C.20.] Principiile moralei religioase *bazate* pe frica servilă sunt propoziţii deghizate în legi.

[C.21.] Morala religioasă a fricii servile este o tehnologie a vieţii fericite terestre, cereşti sau a amândurora.

[C.22.] Morala religioasa *bazată,* pe frica filială pare a fi un ansamblu de legi de un gen aparte, ireductibil la altele.

POSTFAŢĂ

Imaginea pe care Bochenski voia s-o insufle cu privire la modul său de a filosofe a fost una dintre cele mai limpezi. Zicându-şi raţionalist, el înţelegea acest raţionalism în termenii idealurilor de rigoare ai „filosofiei analitice". Într-adevăr, el se înfăţişa drept campion al filosofiei analitice în latura sa „logistică", fapt pentru care se considera printre „cei mai duri" analişti (spre deosebire de filosofii care practicau o analiză a - şi în - limbajul de zi cu zi). El nu se jena să afirme că acest mod de a filosofe, născut în Marea Britanie (Russel, Moore) şi având ecouri în câteva capitale ale Europei centrale (Viena, Praga, Lvov, Varşovia), continuat, începând cu sfârşitul celui de-al doilea război mondial, în Statele Unite, reprezintă un progres irecuzabil, afirmaţie care, bineînţeles, trebuia să fie înţeleasă ca un criteriu care permite „filosofiei ştiinţifice" să se evidenţieze.

Oricum, respectuos cu istoria filosofiei, Bochenski insista mereu pe faptul că acest mod de a filosofii nu face decât să reia inspiraţia clasică, aristotelică. Fidel acestei inspiraţii, filosoful se străduieşte să *descrie* fiinţa în cele o mie şi

una de feluri în care se ascunde când intrăm în contact cu ea. Făcând astfel, filosoful desprinde categoriile în care ființele se ordonează într-o lume, în lumea noastră şi, în spiritul lui Leibniz, în orice lume posibilă. Înțeleasă astfel, filosofia are numai de câştigat ataşându-se de logică, deoarece aceasta, departe de a fi un simplu calcul, trebuie înțeleasă ca fiind depozitarul celor mai minuțioase cercetări ontologice. Logica articulează multiplele relații de care depinde ceea ce filosofului îi place să numească „structura" lumii şi a experienței noastre.

Spre sfârşitul vieții, Bochenski se proclama fidel al liniei inaugurate de filosoful austriac Franz Brentano şi dezvoltate în chip strălucit de Kazimierz Twardowski, al cărui continuator direct se considera el însuşi - şcoala de la Varşovia-Lvov. Tezele acestei şcoli nu puteau decât să convingă un raționalist analitic: valorificarea inspirației aristotelice şi respingerea concomitentă a cotiturii hotărâtoare asociate, pe de o parte, cu Descartes şi, pe de altă parte, cu Kant, după care ştiința se vrea înainte de toate o „critică a posibilităților cunoaşterii"; reculul în fața unei speculații care îşi imaginează entități pe care „nimic în lume" - nici o evidență, nici măcar cea care emană din examinarea modului de funcționare a limbajului nostru - nu o justifică; grija, în fine, de a găsi un vehicul adecvat pentru a exprima rezultatele „ştiințifice" ale acestei cercetări şi care nu se teme de soluția limbajelor artificiale („logica") al căror obiectiv nu este acela de a nega modul nostru obişnuit de a vorbi *ci* de a face mai limpede imagine a lumii pe care acesta din urmă o conține pentru a o confrunta cu demersul analitic informat.

Înțelegem, atunci, mai uşor de ce Bochenski lupta împotriva „ideologiilor", a „Weltanschauungen"-urilor, „superstițiilor" şi a altor „greşeli" conținând credințe care nu se puteau justifica. În privința aceasta el a fost un duşman declarat al Umanismului într-o accepție puțin specială a acestui cuvânt cheie al culturii noastre occidentale. După Bochenski, este umanistă o doctrină care pretinde că acordă acestei ființe numită „om" un loc aparte, întrucâtva „în afara" lumii. Contrar atitudinii „antropocentrice" pe care o astfel de filosofie umanistă o propagă, Bochenski se situa ritos de partea filosofiilor „cosmocentrice" sau, ca să folosim termenul devenit curent în filosofie, „naturaliste". Totuşi, pentru a preveni oarecari neînțelegeri, este util de remarcat că Bochenski considera că un naturalism „reducționist" - un „x" (omul) *nu este nimic altceva* decât un „y" - se numără printre „superstițiile" pe care analiza practicată în spiritul schițat mai sus, ca ontologie, ar trebui s-o țină deoparte. A spune că ființa umană se situează „în" lume şi se supune legilor sale nu implică deloc faptul că ceea ce este de spus despre om poate să se rezume la o istorie narată într-un limbaj „fizicalist". Caracteristica minimală a unui naturalism (cosmo-centrism), aşa cum Bochenski l-a apărat, este că tot ceea ce se inserează în lume se supune structurii cauzale a lumii; în contradicție cu ceea ce au pretins mulți maeştri gânditori ai modernității, omul nu este o excepție. Departe de a micşora condiția umană printre alte ființe în lume, această constatare o face şi mai interesantă, cel puțin pentru filosof, căci cercetarea raporturilor şi fundamentelor complexe ale structurii lumii este ceea ce conferă ontologiei, aşa cum o înțelegea Bochenski, întreaga sa fascinație. Într-

un cuvânt, Bochenski s-a descris drept un naturalist moderat, rămânând nesigur în ceea ce priveşte existenţa fiinţei „ideale” (în sensul unui Platon sau al unui Whitehead, pe care îi admira atât), dar susţinând un „pluralism categorial” (o pluralitate de tipuri şi specii ale fiinţei în lume). Pentru Bochenski nici o altă viziune nu putea corespunde raţionalismului „analitic” pe care l-a dezvoltat de-a lungul întregii sale cariere.

Micul tratat de înţelepciune prezentat aici poate fi înţeles ca o mărturie a roadelor acestei atitudini filosofice. Bochenski îl asigură pe cititor că nu a avut nici cea mai mică intenţie de a scrie o lucrare „ştiinţifică” despre om, şi mai a-les o filosofie morală (pentru distincţii, aşa cum le înţelege Bochenski, a se vedea ultimul capitol). Şi totuşi, reiese din lectura acestui tratat că înţelepciunea pe care ne-o dezvăluie Bochenski nu poate fi deloc practicată dacă este susţinută fără ştirea sa, iraţional, de „idolii teatrului”, „ideologiile”, „Weltanschaungen”-urile, „superstiţiile”... considerate ca nişte obstacole în calea unui contact veridic cu noi înşine şi puţin propice culturii regulilor de viaţă pe care Bochenski le formulează. Există, totuşi, filosofie în acest text, înainte de toate raţionalitatea „common sense”-ului, cea mai potrivită pentru a completa şi însoţi în cotidian viziunea cosmocentrică supusă încercării riguroase a filosofiei „analitice”. Pe planul comportamentului personal, această convingere ar trebui să-şi găsească expresia într-o formulă identică cu, sau în tot cazul apropiată de, cea pe care Bochenski nu înceta s-o repete anturajului său: nu vă lăsaţi mânaţi de vanitate şi nu practicaţi decât virtuţi care vă sunt cu adevărat la îndemână. La urma urmei, omul nefiind „decât un foarte mic şi neputincios fragment din univers”, ar trebui să se poată bucura de „această fracţiune de secundă de care dispune”.

Edward Swiderski
Fribourg, mai 2000

CĂRŢI DISPONIBILE

1. Theodor Nikolaou, *Teologie şi cultură* (trad. de Ioan
Vasile Leb, Ioana Velica, Adina Paraschiv şi Vasile Cristescu) ,75.000 lei
2. Leonard Swidler, *După absolut. Viitorul dialogic al reflecţiei religioase* (trad. de Codruţa Cuceu), 195.000
3. I.Pintea, *Admiraţii ortodoxe* (cu postfaţă de D.C.Mihăilescu), 120.000 lei
4. Ioan Chirilă, *Fragmentarium exegetic filonian I,* 75.000 lei
5. Ioan Chirilă, *Fragmentarium exegetic filonian II,* 90.000
6. Nicolae Achimescu, *Noile mişcări religioase,* 175.000 lei
7. Ioan Bunea, *Rostuiri în eternitate. Cuvânt de învăţătură la botez, cununie si înmormântare* (cu prefaţă de Ioan Chirilă), 150.000 lei
8. Al. Nemoianu, *Tărâmuri* (eseuri), 75.000 lei
9. Ştefan Iloaie, *Nae Ionescu şi Ortodoxia românească*
(cu prefaţă de Dan Ciachir), 92.000 lei
10. L. G. Munteanu, *Vechiul Testament şi creştinismul* (cu prefaţă de Ioan Chirilă), 92.000 lei

11. Emese Florian, *Dreptul familiei,* 290.000 lei

12. Pio Baroja, *Doamna rătăcitoare* (trad. Viorel Rujea), 90.000 lei

13. Madeleine-Ouellette-Michalska, *Femeia de nisip* (proză scurtă; trad.de Voichița-Maria Sasu), 69.000 lei

14. G. de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului* (trad. de Tatiana Ana Fluieram; cu prefață de Ovidiu Pecican), 125.000 lei

15. Lloyd de Mauss, *Preşedinţii Americii* (trad. de Ştefan Borbely), 97.000 lei

16. Aurel Sasu & Mircea Petean, *Întoarcerea învinsului. Întâlniri cu Mircea Zaciu,* 190.000

17. George Achim, *Iluzia ipostaziată. Utopie şi distopie în cultura română,* 150.000 lei

18. Cristina Tătarii, *Lexicology,* 84.000 lei

19.Horia Poenar, *O plimbare de dimineață pe strada Servandoni* (eseu), 92.000 lei

20. Ştefan Borbely, *Opoziţii constructive,* 98.000 lei

21. Marius Lazăr, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor româneşti,* 150.000 lei

22. Mircea Petean, *Cartea de la Jucu Nobil I-II-III,* 129.000 lei

23. Mircea Petean, *Folie, cirque, scandale* (anthologie poetique), 65.000 lei

24. Vasile Igna, *La Province de Verudit* (anthologie poetique), 65.000 lei

25. Gheorghe Grigurcu, *Natură moartă şi vie* (versuri), 65.000 lei

26. Octavian Goga, *Corespondența primită, 1900-1918* (ediție îngrijită de Gh.I.Bodea), 150.000 lei

27. Valeriu Anania, *Opera literară, voi. I' — Străinii din Kipukua* (roman), 165.000 lei

28.Valeriu Anania, *Păhărelul cu nectar* (fantezie dramatică pentru copii; cu ilustrații de Cristian Cheşuț), 69.000 lei

29. Viorel Rujea, *Antologia modernismului hispanic. Poezia,* 150.000 lei

30. Dafin Mureşeanu, *Experimentul* (proză scurtă), 89.000 lei

31. Flavia Teoc, *Din capitala Provinciei. Interviuri cu scriitori clujeni,* 75.000 lei

32. Gheorghe Izbăşescu, *Salonul de vară. Dubla înfăţişare* (roman; cu prefață de Cornel Moraru), 99.000 lei

33. Aurel Podani, Ion Buzaşi, *Amintiri despre Pavel Dan* (cronologie de Sergiu Pavel Dan), 130.000 lei

34. Viorel D.Trifa, *Memorii,* 120.000 lei

35. Aurel Rău, *Cu Victor Hugo prin trei veacuri* (22 poeme traduse şi comentate; cu desene de V.Hugo), 150 pag. B3, 125.000 lei

36. Dumitru Ichim, *Poem imaginar dramatic în cinci tablouri,* 65.000 lei

37. Florica Bațu Ichim, *Grădinarul din balcon* (poezii pentru copii cu ilustrații color de Cristian Cheşuț), 92.000 lei

38. M. Goga, *Limba română. Morfologia şi sintaxa,* 110.000 lei

39. M. Goga, *Limba română, Fonetică, fonologie, lexicologie, stilistică,* 80.000 lei

40. Lenuța Popovici, *Exerciții şi probleme de matematică pentru clasele I-II,* 80.000 lei

În atenția cititorilor noştri:

Serviciul de carte prin poştă al Editurii LIMES vă pune la dispoziție orice titlu disponibil, în condiții foarte avantajoase:

- reducere de 10%, pentru un exemplar comandat;
- reducere de 20%, pentru mai mult de 3 exemplare;
- cheltuielile poştale vor fi suportate de către editură.

„Aceasta este, aşadar, prima față a înțelepciunii: deşertăciunea deşertăciunilor, totul este deşertăciune. Dar ea are şi o a doua față: învățătura cu privire la ceea ce trebuie făcut în această situație tragică. Omul nu este decât un foarte mic şi neputincios fragment din univers, neexistând decât timp de o fracțiune de secundă cosmică. Dar această fracțiune este tot ceea ce el are la dispoziție. Legile înțelepciunii ne învață cum să acționăm ca să nu o irosim."

J.-M. Bochenski

SFÂRŞITUL CĂRȚII

Prof. Ioan Hapca mulțumeşte lui Dumnezeu că a reuşit să scaneze şi să corecteze această carte, care va fi distribuită gratuit pentru inițierea credincioşilor de pretutindeni.

e-mail: ihapca2002@yahoo.com

Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ajută-le celor care vor citi, înțelege şi urma această carte!

Amin!